

**STREDNODOBÁ KONCEPCIA
ROZVOJA RÓMSKEJ NÁRODNOSTNEJ MENŠINY
V SLOVENSKEJ REPUBLIKE**

Návrh koncepcie bol vypracovaný na základe prijatého programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky, ktoré bolo schválené uznesením vlády SR č. 660 zo dňa 31.7.2006.

Podkladmi pre tvorbu koncepcie sa stali výsledky analýz predchádzajúcich vládnych koncepcií, ktoré poukázali na skutočnosť, že proces tvorby politiky vo vzťahu k riešeniu problémov časti Rómov, ich spoločenskej integrácie a spolužitia s majoritnou spoločnosťou je definovaný ako viacdimeznionálny okruh problémov, ku ktorým je nutné pristupovať komplexne a najmä adresne za aktívnej účasti jednotlivých rezortov, relevantných inštitúcií a mimovládnych organizácií ale aj samotných Rómov.

V koncepcii je premietnutá podpora marginalizovaným rómskym komunitám prostredníctvom štrukturálnych fondov, v ktorých je vytvorený konkrétny priestor na riešenie danej problematiky prostredníctvom samostatnej horizontálnej priority. Koordináciou Horizontálnej priority marginalizované rómske komunity je poverený Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity. Na jej implementáciu prostredníctvom komplexného prístupu integráciou projektov z viacerých OP budú vyčlenené finančné prostriedky v objeme schválenom v Národnom strategickom referenčnom rámci a jedná sa o vyrokovanú konštantnú finančnú alokáciu na uvedenú prioritu vo výške 200 mil. EUR. Tento prístup k podpore riešenia rómskej problematiky je uplatnený v takejto miere po prvý krát v histórii riešenia predmetnej problematiky.

Koncepcia definuje aktuálne problémy v oblasti vzdelávania, formovania vlastnej identity, v oblasti zdravia, hygieny, zdravotnej osvedy a prevencie, v oblasti zamestnanosti, absencie pravdivého mediálneho zviditeľňovania problémov časti rómskej populácie. Materiál obsahuje nové zábery ponímania rómskej problematiky, ktorými sú rodová problematika a misijná práca v najohrozenejších lokalitách.

Návrh koncepcie bol vypracovaný na základe potrieb regiónov Slovenska.

Jej hlavným cieľom je tvorba konceptuálneho modelu formovania priaznivejšieho prostredia marginalizovaných rómskych komunít zameraného na integráciu časti rómskej národnostnej menšiny do občianskej spoločnosti, ale najmä hľadanie riešenia sociálnych zmien u dotknutej časti obyvateľstva prostredníctvom dobrých, osvedčených programov, ktoré si budú vyžadovať finančné krytie obsiahnuté aj v koncepciách iných rezortných ministerstiev, ktoré musia byť koordinované.

V nadväznosti na koncepciu bude vypracovaný ďalší vládny materiál, ktorý bude obsahovať konkrétne programy vo vecnej príslušnosti jednotlivých rezortov tak, aby bola zabezpečená súčinnosť s jej cieľmi.

Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike

SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA

2008 - 2013

1. Vymedzenie pojmov

Vláda, občianska spoločnosť a medzinárodné spoločenstvo aktívne podporujú iniciatívy zamerané na udržanie rómskych detí v školách, rozšírenie prístupu k zamestnanosti a na prekonanie diskriminácie Rómov. Mnohé z doterajších zásahov pomohli, nastal čas na zvýšenie a rozšírenie tohto úsilia. Poznatky z doteraz uskutočnených programov a projektov na zlepšenie situácie rómskej národnostnej menšiny v spojení s väčšou občianskou zaangažovanosťou, väčšou účasťou Rómov a rešpektovaním ich rôznorodostí môžu pomôcť k prekonaniu nepriaznivých životných podmienok väčšiny Rómov v spoločnosti. Proces tvorby politiky vo vzťahu k riešeniu problémov časti Rómov, ich spoločenskej integrácie, spolužitia s majoritnou spoločnosťou, je definovaný ako viacdimenzionálny okruh problémov, ku ktorým je nutné pristupovať komplexne a najmä adresne za aktívnej účasti jednotlivých rezortov, relevantných inštitúcií a mimovládnych organizácií, ale aj samotných Rómov.

Pri zachovaní kontinuity v doteraz uskutočnených úspešných a efektívnych programoch riešenia rozvoja rómskej národnostnej menšiny zo sféry štátneho, samosprávneho i mimovládneho sektora je nevyhnutné vymedzenie pozicionality používania najdôležitejších pojmov, pre ktoré je však charakteristická určitá terminologická neujasnenosť. Ide najmä o tieto:

- používanie termínu Róm/Rómovia, ktorý vyvoláva aj istú mieru nejasností najmä vo vzťahu k oficiálnej sebaidentifikácii v národnostnej kategórii (pozri sčítanie ľudu z roku 2001 s 1,7 % obyvateľov) a „neoficiálnej štatistike“ (odhad reálne žijúcich Rómov na Slovensku od 300 - 400 tisíc). Róm pre účely koncepcie je definovaný ako občan, spoluobčan, ktorý je za Róma považovaný väčšinovým obyvateľstvom. Zároveň je dôraz kladený na medzinárodne prijaté závery a odporúčania o používaní pojmu Rómovia (Svetový národný kongres Rómov),
- druhou rovinou je definovanie Rómov ako národnostnej menšiny. Odborné i vedecké diskusie sa vyznačujú nejednoznačným vymedzením týchto pojmov, kategórií, a preto je sťažené dosiahnuť i určitú „pojmovú čistotu“ v každodennej praxi. Vychádzajúc z uvedeného, predložený návrh koncepcie pri používaní uvedených kategórií vychádza z Ústavou Slovenskej republiky vymedzeného statusu uznania rómskej národnostnej menšiny s preferovaním občianskeho princípu a princípu budovania multikultúrnej a pluralitnej spoločnosti,
- tretiu rovinu predstavuje požiadavka akceptácie súčasnej romologickej diskusie, ktorá zohľadňuje žiadúcu zmenu postavenia Rómov na Slovensku:
 - vo vzťahu k tradičnej rómskej kultúre s množstvom pozitívnych prvkov v socio-kultúrnych oblastiach, nadčasovosťou prínosu rómskych umeleckých a iných osobností (táto diskusia predstavuje tradície a ďalšie socio-kultúrne a normatívne prvky rómskej

kultúry, obyčajové právo, etiku, obradový folklór, tradičné rómske remeslá, kategórie duchovných a materiálnych hodnôt rómskej kultúry),

- vo vzťahu k rómskej národnej kultúre (etnická revitalizácia, sebaidentifikácia v národnostnej kategórii, generovanie a konštruovanie rómskeho národa a iné aktuálne otázky v súvislosti so zmenami),

- rómskych okrajových komunít, vykazujúcich prvky marginalizácie a žijúcich v prostredí „kultúry chudoby“ (terminológia antropológa Oscara Lewisa), ktoré vykazujú črty špecifických vzorcov správania (silný pocit marginality, bezmocnosti, závislosti a podradenosti, výlučné zameranie na prítomnosť, prežívanie zo dňa na deň, minimálna sociálna organizácia, chudoba, rezignácia, apatia...) a evidencie ich života ako sociálneho problému, nie ako etnickej danosti života integrovaných Rómov.

V predmetnom návrhu koncepcie sú prierezovo používané pojmy prezentované v jednotlivých rezortných materiáloch (rómska národnostná menšina, marginalizované rómske komunity, rómska komunita, Róm, sociálne znevýhodnené prostredie, ekonomické a sociálne vylúčenie, mladá rómska generácia, komunitná sociálna práca, terénna sociálna práca, segregovaná osada, chudoba, majorita a minorita).

Štruktúra Strednodobej koncepcie rozvoja rómskej národnostnej menšiny v SR (ďalej len koncepcia):

- východiská koncepcie,
- doterajšie politické riešenie a aktuálne vládne materiály,
- princípy a prístupy koncepcie,
- cieľ a cieľová skupina koncepcie,
- hlavný cieľ koncepcie,
- čiastkové a doplnkové ciele koncepcie
- problémové oblasti,
- oblasť výchovy a vzdelávania, kultúry a formovania vlastnej rómskej identity,
- oblasť zamestnanosti a ďalších sociálnych aktivít,
- oblasť bývania,
- prierezové témy,
- podporné programy pri naplňaní cieľov koncepcie,
- Štrukturálne fondy EÚ a ich podpora marginalizovaným rómskym komunitám,
- ciele a zámery Horizontálnej priority – marginalizovaných rómskych komunít,
- štruktúra Horizontálnej priority – marginalizovaných rómskych komunít,
- komplexný prístup – lokálne stratégie komplexného prístupu,
- Horizontálne prioritá – marginalizované rómske komunity a Národný strategický referenčný rámec na roky 2007 – 2013, priemet horizontálnej priority do operačných programov.

2. Východiská koncepcie

Východiskovým rámcem koncepcie sú Programové vyhlásenie vlády SR schválené uznesením č. 660 zo dňa 31. 7. 2006 a vládou SR schválené koncepcie, ktoré poukázali na skutočnosť, že proces tvorby politiky vo vzťahu k riešeniu problémov časti Rómov, ich spoločenskej integrácie, spolužitia s majoritnou spoločnosťou, je definovaný ako

viacdimenzionálny okruh problémov, ku ktorým je nutné pristupovať komplexne a najmä adresne. Jedným z možných efektívnych spôsobov, ako riešiť súčasný stav, je odhaliť a pomenovať príčinné súvislosti presnejším definovaním aktuálnych sociálnych problémov a situácií najmä vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám (ich diagnostikovanie) s návrhom konkrétnych potrebných sociálnych intervencií a systémových opatrení.

Negatívom je, že doposiaľ nebola sformovaná politická platforma reprezentácie Rómov, ktorá by definovala problémové okruhy života časti Rómov, a tým by mala možnosť pozitívne ovplyvňovať a presadzovať vládne politiky. Rómska problematika ostáva dlhodobo a naďalej najmä pod gesciou štátu a samosprávy. V súčasnosti obyvatelia rómskych osád na Slovensku majú možnosť riešenia svojej nepriaznivej situácie väčšinou prostredníctvom aktuálnej sociálnej pomoci (riešením stavu hmotnej a sociálnej núdze), absentuje však výraznejšia možnosť využívania sociálnych služieb, najmä formou preventívnych, poradenských a rozvojových programov. Problém Rómov sa doposiaľ riešil na základe politickej vôle a pod vplyvom vonkajších faktorov (Rómovia ako domáci a európsky problém). Pri riešení uvedeného problému sa nedostatočne prihliadalo na nepriaznivú sociálnu situáciu optikou života komunit.

Menej výrazne boli doteraz (po roku 1989) akcentované dosahy uskutočnených sociálnych reforiem na marginalizované komunity, najmä v ich kauzálnych súvislostiach. Objavujú sa aj nové problematické sociálne fenomény, ako napríklad mnohoproblémovosť rómskych rodín, ktorá je definovaná ako rodina s dlhodobou existenciou viac než jedného problému. Závažné a aktuálne sociálne problémy je možné riešiť len systémovým prístupom, podporeným synergickým efektom súčinnosti všetkých zainteresovaných. Sociálne intervencie pre marginalizované komunity by mali byť vždy spoločným dielom jednotlivých aktérov – ľudí reprezentujúcich sociálnu sieť klientov s uplatnením inovatívnych, profesionálnych a najmä koordinovaných efektívnych postupov všetkých sfér spoločenského života: štátnej (vládnej), územnej samosprávy a participáciou mimovládnych neziskových organizácií. Koncepcia vytvára zároveň priestor na kontinuálne pokračovanie a rozvíjanie dobrých, osvedčených programov, ktoré si budú vyžadovať príslušné finančné krytie.

2.1. Doterajšie politické riešenia a aktuálne vládne materiály

Predkladaná Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike vychádza zo strategických vládnych dokumentov: Programové vyhlásenie vlády SR z 31. 7. 2006, Národný strategický referenčný rámec SR, Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 - 2015, Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva, Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2006 – 2008, Koncepcia rovnosti príležitosti žien a mužov, Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách, Program podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku 2006 - 2013, z odborných a vedeckých príspevkov vo vzťahu k danej minorite v aspektoch psychologických, sociologických, antropologických, etnologických, romologických a praxeologických týkajúcich sa oblasti sociálnej práce, z domácich i medzinárodných dokumentov:

Lisabonská stratégia EÚ, Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, Európska sociálna charta, odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy o zlepšení podmienok bývania Rómov a kočovníkov v Európe Rec (2005)4, Dohovor o právach dieťaťa, Všeobecná deklarácia ľudských práv, Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín a iné.

2.2. Princípy a prístupy koncepcie

- princíp subsidiarity a sociálnej solidarity,
- princíp osobnej zodpovednosti,
- uplatňovanie občianskeho princípu (posudzovanie marginálnosti nie etnicky, ale sociálne) a formovania kultúrnej identity,
- princíp komplexnosti,
- uplatňovanie princípov multikulturalizmu (najmä jeho súčasných podôb, napr. kritický multikulturalizmus),
- podpora dlhodobej komunitnej sociálnej práce a terénnej sociálnej práce,
- systematické organizovanie sociálnych intervencií a vytváranie mostov medzi odborníkmi a komunitami,
- efektívne napĺňanie sociálnej zmeny a koordinovanosti komunitných aktivít (z oblastí sociálnych, pedagogických, psychologických, právnych, zdravotných, školských, kultúrnych ...),
- podpora aktivít svojpomocných skupín vzniknutých priamo v komunitách (vlastnej participácie obyvateľov rómskych marginalizovaných komunít), za spolusúčinnosti ďalších aktérov v sociálnej oblasti a zástupcov verejného a spoločenského života,
- spolupráca na úrovni národnej, regionálnej a miestnej.

3. Ciele a cieľová skupina koncepcie

Na základe výsledkov Sociografického mapovania rómskych osídlení na Slovensku (2004) sa počet obyvateľov žijúcich v rómskych osídleniach odhaduje na 320 000, čo predstavuje asi 3,5-násobok počtu, ktorý udávajú oficiálne štatistiky Štatistického úradu SR z ostatného sčítania obyvateľov. Podľa neho bol v roku 2001 počet Rómov na Slovensku 89 920 a podľa demografickej štatistiky bol v roku 2004 počet Rómov 96 257. Veková štruktúra rómskej populácie je značne odlišná od celoslovenského priemeru aj od priemeru EÚ. V porovnaní s celoslovenským i európskym trendom je rómska populácia progresívna s výrazným podielom mladších vekových kategórií a zároveň s nižším podielom skupín v produktívnom veku a starších ročníkov. Táto skutočnosť je dôsledkom vyššej pôrodnosti aj kratšej dĺžky života. Priemerná dĺžka života rómskych žien a mužov je kratšia o 12 - 15 rokov v porovnaní s majoritnou populáciou. Približne polovica Rómov žije integrovane rozptýlene medzi majoritnou populáciou. Zvyšná časť žije v marginalizovaných komunitách, ktoré sa klasifikujú ako segregované a separované (v obciach) a koncentrované (v mestách) s prvkami getizácie. Práve v tomto prostredí sa prejavuje špecifický problém sociálneho vylúčenia, ktorému je vystavené rómske obyvateľstvo. Sociálna exklúzia je udržiavaná predovšetkým tým, že marginalizované

rómske komunity žijú v nerovnomerne rozložených, izolovaných, priestorovo a sociálne vylúčených rómskych komunitách. S nedostatkami v stave technickej infraštruktúry a občianskej vybavenosti súvisia nedostatky v kvalite životného prostredia. Žijú vo vysoko podštandardných obecných alebo mestských osídleniach. Stav sociálnej vylúčenosti v kontexte bývania je sťažený z dôvodu z rôznych faktorov akými sú: nevyrovnanosť majetkových vzťahov a vlastníctva pozemkov pod týmito osídleniami, slabá dostupnosť sociálneho bývania a neexistujúce legislatívne vymedzenie a definovanie sociálneho bývania, neexistujúce definovanie typov bývania, „nelegálny status“ mnohých obydľí (vystavených bez stavebného povolenia, de iure neexistujúcich stavieb).

V kontexte sociálneho (spoločenského) života sa marginalizované komunity vyznačujú špecifickými sociálnymi väzbami a celkovou špecifickou pozíciou voči širšiemu sociálnemu prostrediu, konkrétne s problematickou uzavretosťou (segregovanosťou, demotiváciou a rezignáciou ich obyvateľov). Najvyššia koncentrácia sociálne vylúčených komunít je zaznamenaná na východnom Slovensku a v južných okresoch stredného Slovenska. Táto skupina obyvateľstva je vystavená extrémnej chudobe, ktorá sa prenáša na ďalšie generácie. 9% z uvedených osídlení nemá elektrinu, 81% osídlení nemá kanalizáciu, plyn nie je v 59% týchto osídlení a vodovod v 37% z nich. 20% osídlení nemá asfaltovú prístupovú cestu.

Zo všetkých osídlení je 149 považovaných za segregované, čo znamená, že tieto osídlenia sa nachádzajú na okraji alebo mimo obce/mesta. Podiel nelegálnych obydľí je v nich vyšší ako 20%. V rómskych osídleniach je na vodovod napojených 39% obydľí, na kanalizáciu 13%, na plyn 15% a na elektrinu 89% obydľí. Z hľadiska infraštruktúry bolo identifikovaných 46 osídlení, ktoré nemajú takmer žiadnu technickú infraštruktúru. Tieto osídlenia nemajú vodovody, kanalizáciu, plyn, ani asfaltovú prístupovú cestu. Z uvedeného počtu nemá elektrinu 12 osídlení. Väčšina z týchto osídlení sa nachádza v Košickom, Prešovskom a v južnej časti Banskobystrického kraja.

Takmer jedna tretina obydľí v rómskych osídleniach je nelegálna (sú to predovšetkým chatrče, unimobunky, nebytové budovy, ale aj domy). Najvyšší podiel nelegálnych obydľí (49%) je v osídleniach, ktoré sú mimo obce/mesta. Najčastejším typom nelegálnych obydľí sú chatrče. Tie tvoria takmer 16% všetkých obydľí a býva v nich 14% obyvateľov rómskych osídlení. Najvyšší podiel obyvateľov bývajúcich v chatrčiach je opäť v osídleniach, ktoré sú mimo obce/mesta. V chatrčiach bývajúcich tvoria v týchto osídleniach 21% z celkového počtu obyvateľov žijúcich v tomto type osídlenia (Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004).

3.1. Ciele koncepcie

Hlavným cieľom predkladanej koncepcie je vytvoriť konceptuálny model formovania priaznivejšieho prostredia marginalizovaných rómskych komunít v zmysle trvalého sociálneho rozvoja, rozvoja komunitných a sociálnych služieb a integrácie zameranej na sociálnu zmenu.

V stratégii komunitných aktivít v sociálnej práci smerovanej k obyvateľom rómskych osád je potrebné uplatniť širší komplexnejší záber, ktorý vyžaduje spoluprácu viacerých odborníkov poskytujúcich pomoc. Sleduje sa tým cieľ vytvorenia širšieho potenciálu

komunitných a sociálnych služieb, orientovaných na potreby týchto špecifických komunit. Systémový prístup koncepcie musí byť cielene orientovaný na prenesenie rómskych osád z periferie záujmu do vzájomného vzťahu s dianím celej obce, resp. príslušného územného celku. To znamená, z anonymity prejsť k individuálnej občianskej zodpovednosti a zainteresovanosti. Samozrejme, s možnosťou analyzovať kvalitu života a sociálny rozvoj na úrovni života jednotlivcov, konkrétnych rodín, konkrétnych domov, susedov, obyvateľov ulice, komunity, obce i celého regiónu. Vytvorením priaznivejšieho prostredia sa zároveň vytvára v daných lokalitách vhodnejší priestor pre vstup rozvojového kapitálu, ale aj sponzorov a partnerskej medzinárodnej spolupráce.

Navrhované koncepčné riešenia sa zameriavajú predovšetkým na dve skupiny marginalizovaných rómskych komunit:

1. obyvateľov žijúcich v rómskych osadách na nízkej sociálnej a kultúrnej úrovni,
2. obyvateľov žijúcich v obciach a mestách na priemernej úrovni (so zameraním na podporu ich úsilia vzdelávať svoje deti, uplatniť sa na trhu práce, zvyšovať svoju životnú úroveň, so zameraním na získanie, resp. obnovu sociálnych zručností.).

Dosiahnutie komplexného cieľa a jeho čiastkových cieľov z koncepcie bude možné len za aktívnej účasti štátnej správy, územnej samosprávy, mimovládnych organizácií, marginalizovaných rómskych komunit, združovaním finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ, štátneho rozpočtu, rozpočtov územnej samosprávy a mimovládnych neziskových organizácií.

4. Problémové oblasti

Pre úspešné naplnenie cieľa koncepcie je nevyhnutná dostupnosť komplexných štatistických údajov. Problémom je ich zabezpečenie v takom rozsahu, aby bolo možné merať výsledky realizácie koncepcie v jednotlivých obdobiach. Zber dát je obmedzený legislatívnou ochranou, ktorá nedovoľuje identifikáciu osôb na základe etnicity. V mnohých prípadoch Rómovia nie sú zahrnutí do výskumov, sú nedostatočne zahrnutí do pravidelných sčítaní ľudu, ktoré tradične slúžia ako východisko pre tvorbu štatistík, čo spôsobuje nepresnosti v údajoch. Ďalšie ťažkosti vyplývajú zo zdráhavosti samotných Rómov oficiálne deklarovať svoju etnickú príslušnosť. Keďže definovanie Rómov na analytické účely je komplikované, vhodným riešením sa javí aplikácia širokého poňatia etnicity a vytvorenie predpokladov na relevantný štatistický a systematický aktuálny zber dát o rómskej národnostnej menšine.

Získané údaje by sa využili na koncipovanie a usmerňovanie sociálnej politiky, na realizáciu konkrétnych programov: vlády SR, územných samospráv, mimovládnych organizácií vo vzťahu k časti rómskej národnostnej menšiny. Stali by sa zároveň východiskom pre rezortné ministerstvá pri realizácii monitoringu projektov financovaných zo štátneho rozpočtu, ako aj zo štrukturálnych fondov EÚ s dopadom na rómske marginalizované komunity.

Aktivity, ktoré z hľadiska nápravy východiskového stavu je potrebné uskutočniť, koncepcia špecifikuje podľa jednotlivých oblastí, ktoré zároveň korešpondujú s príslušnosťou týchto oblastí k relevantným rezortom. Základné okruhy tiež korešpondujú jednak s prioritnými oblasťami Dekády inklúzie Rómov (bývanie, zamestnanosť, zdravie a vzdelávanie), ako aj so štyrmi prioritnými oblasťami horizontálnej priority - marginalizované rómske komunity. Spoločnými témami, ktoré sa

prelínajú všetkými prioritami a budú implementované v koncepcii sú: problematika identity, rovnosti príležitosti „Gender“ a problematika scitlivovania majority vo vzťahu k rómskej komunite a naopak minority k majorite (médiá, kultúra, ľudské práva). Vychádzajúc z uvedeného problémovými oblasťami sú:

1. výchova a vzdelávanie,
2. zdravie, hygiena, zdravotná osвета a prevencia
3. zamestnanosť a ďalšie sociálne aktivity
4. bývanie
5. prierezové témy: kultúra a formovanie vlastnej rómskej identity, zvyšovanie citlivosti verejnosti vo vzťahu k Rómom, vytvorenia širšieho spoločenského mandátu pre plnenie tejto úlohy cez masmédiá a ďalšie socializačné činitele prostredníctvom osvetových a kultúrnych aktivít; rodová rovnosť; chudoba.

4.1. Oblasť výchovy a vzdelávania, kultúry a formovania vlastnej rómskej identity

Ústava SR deklaruje, že „Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj právo na vzdelanie v ich jazyku.“ Existujúca právna úprava nie je dostatočná, predovšetkým s ohľadom na vzdelávanie v rómskom jazyku. Napriek ústavnej garancii pre príslušníkov všetkých národnostných menšín vrátane Rómov na vzdelanie v ich materinskej reči, platný školský zákon Rómov medzi vymenovanými menšinami neuvádza.

Vzdelanostná úroveň rómskej populácie je dlhodobo pod celoslovenským priemerom, čo platí vo zvýšenej miere o príslušníkoch najmä marginalizovaných rómskych komunít. Súčasný vzdelávací systém v SR sa naďalej javí ako silne monokultúrny a neústretný voči etnicky minoritným a ohrozeným skupinám, málo úspešný pri aktivizácii a motivácii žiakov z takýchto skupín. Aj keď existujúci vzdelávací systém už akceptoval mnohé odlišnosti etnicky minoritných a ohrozených skupín, stále nie je dostatočujúci. Učebné osnovy, až na malé výnimky, obsahovo i formálne ignorujú špecifiká rómskej kultúry, histórie a jazyka. Podobne aj učitelia nie vždy dostatočne reflektujú odlišné sociálne a kultúrne zázemie svojich žiakov. Takáto nepripravenosť často spôsobuje nedorozumenia, konflikty a vzájomné ignorovanie. Práca s rodinou v mnohých školách nezodpovedá potrebám žiakov. Nedostatočná pozornosť zriaďovateľov škôl je venovaná práci s učiteľmi a ich motivácii (vrátane motivácie finančnej) v školách so zvýšeným podielom detí z marginalizovaných rómskych komunít. K problémom patria tiež etnická segregácia v školách, vysoký podiel Rómov v špeciálnych školách, ale aj vysoký počet žiakov v triedach všeobecne. Jedným z prejavov nízkej integrácie rómskych detí do spoločnosti je ich malé zastúpenie v predškolskej výchove, neukončené základné vzdelanie, nízke zastúpenie na stredných školách a vysokých školách.

Vychádzajúc z návrhu koncepcie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania (MŠ SR, 2008) odporúčame v období 2008 – 2015 orgánom štátnej správy, verejnej správy, samosprávy a mimovládny organizáciám zamerať svoju činnosť s ohľadom na strategické zámery a navrhované opatrenia.

4.1.1. Strategické zámery v oblasti výchovy a vzdelávania

- v spolupráci s príslušným rezortom reformovať riadenie edukačného procesu v podmienkach SR tak, aby boli rešpektované lokálne špecifické sociálne a kultúrne podmienky pri tvorbe a realizácii školského kurikula, reflektujúce na potrebu zvýšenia vzdelanostnej úrovne rómskej komunity,
- stabilizovať a profesionalizovať pozíciu asistenta učiteľa pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia ako výchovno-pedagogického pracovníka-specialistu,
- pripraviť návrhy a opatrenia, ktorých cieľom bude otvorenie nových akreditovaných vysokoškolských študijných odborov zameraných na rómsky jazyk a rómske reálie (Ústav romologických štúdií na Fakulte sociálnych vecí a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v spolupráci s Filozofickou fakultou Prešovskej univerzity v Prešove, Pedagogickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave, Pedagogickou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a i.),
- legislatívne podporiť uskutočnenie kurikulárnej transformácie škôl tak, aby školy dostali možnosť sa spolupodieľať na školskom kurikule s ohľadom na vzdelávacie potreby žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- legislatívne zadefinovať pojem „dieťa/žiak zo sociálne znevýhodneného“ a v spolupráci s príslušným rezortom definovať žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia ako žiakov so špecifickými (individuálnymi) výchovno-vzdelávacími potrebami,
- pri reforme školského systému postupovať tak, aby bola zameraná aj na individualitu vzdelávaných jedincov so špecifickými výchovno-vzdelávacími potrebami,
- vytvoriť možnosť výchovy a vzdelávania pre deti a žiakov rómskej národnostnej menšiny na národnostnom princípe.

Navrhované opatrenia v oblasti výchovy a vzdelávania:

Predškolská výchova a vzdelávanie

- motivovať k zvýšenej účasti detí zo sociálne znevýhodneného prostredia na predškolskej príprave už od veku 4 rokov (odôvodnenie: včasnou predškolskou prípravou sa dosiahne potrebná pripravenosť na vstup detí na plnenie povinnej školskej dochádzky, čím sa eliminujú riziká školskej neúspešnosti a dieťa získa základné sociálne a spoločenské návyky potrebné pre jeho plynulé a bezproblémové začlenenie do procesu vzdelávania),
- legislatívne riešiť povinnú predškolskú prípravu 5-ročných detí do roku 2013 (odôvodnenie: uzákonením povinnej predškolskej prípravy sa dosiahne potrebná pripravenosť na vstup detí na plnenie povinnej školskej dochádzky, čím sa eliminujú riziká školskej neúspešnosti) a následne postupne zvoliť uplatnenie dočasných vyrovnávacích opatrení pre výchovu 4-ročných detí,
- do zákona o výchove a vzdelávaní zaradiť materskú školu ako integrálnu súčasť sústavy škôl (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa dosiahne stabilita a ucelenosť školského systému),

- rozšíriť sieť predškolských zariadení podľa potrieb v obciach s vysokou koncentráciou rómskych detí, využiť všetky možnosti a zdroje financovania (odôvodnenie: rozšírením siete sa zabezpečí možnosť zaškolenia všetkých detí v materských školách),
- legislatívne riešiť normatívne financovanie asistentov učiteľa v materských školách v obciach s vysokou koncentráciou rómskych detí (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa dosiahne stabilné finančné zabezpečenie asistentov učiteľa),
- skvalitniť metodickú pomoc odborným zamestnancom školských úradov v oblasti zabezpečenia predškolskej výchovy (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa zabezpečí skvalitnenie odborného a metodického riadenia materských škôl),
- pripraviť a zaviesť do praxe programy orientované na zlepšenie spolupráce rodičov rómskych detí s predškolskými zariadeniami (odôvodnenie: programy skvalitnia spoluprácu rodiny so školou),
- podporovať neformálne komunitné centrá, ktoré sa zaoberajú vzdelávaním detí vrátane materských centier pre budúce matky a matky s deťmi.

Základné vzdelávanie

- udržať a rozvíjať systém nultých ročníkov základných škôl pre šesťročné deti nedosahujúce školskú spôsobilosť (odôvodnenie: systém nultých ročníkov sa osvedčil); obsah a systém vyučovania v nultom ročníku rozvíjať tak, aby stimuloval rozvoj osobnosti, kognitívnych funkcií a socializácie a nahradil deficit predškolskej prípravy; po absolvovaní nultého ročníka určiť ďalší spôsob vzdelávania žiakov po posúdení dosiahnutej úrovne školskej spôsobilosti prostredníctvom psychologickéj metodiky),
- vytvoriť fond odborne spracovaných učebníc s tematikou rómskej histórie, jazyka a kultúry v rómskom jazyku a ich použitie vo výučbe,
- znížiť počet žiakov v bežnej triede na začiatku aspoň na 1. stupni základných škôl (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa zvýši efektívnosť práce, umožní sa vyššia miera individuálneho prístupu k žiakovi),
- legislatívne riešiť problematiku školskej dochádzky mladistvých matiek (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa predíde opakovaniu ročníka zo zdravotných dôvodov a zabezpečí sa ukončenie povinnej školskej dochádzky v I. ročníku strednej školy),
- využívať možnosť realizácie kurzov na získanie vzdelania poskytovaného základnou školou vrátane zabezpečenia finančných prostriedkov (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa sleduje získanie stupňa vzdelania pre osoby evidované úradmi práce aj vo vyššom veku),
- implementovať vzdelávací program multikultúrnej výchovy a výchovy proti predsudkom a intolerancii ako súčasť výchovno-vzdelávacích programov škôl,
- pripravovať výzvy na tvorbu rozvojových projektov dobudovania infraštruktúry škôl (odôvodnenie: uvedeným opatrením sa zamedzí dvojzmennosť v základných školách a skvalitnia sa podmienky pre výchovno-vzdelávací proces),
- zvýšiť počet špeciálnych pedagógov v základnej škole na zabezpečenie edukačných podmienok individuálne integrovaných žiakov (odôvodnenie:

- individuálna integrácia pod dohľadom špeciálneho pedagóga skvalitní uplatnenie individuálnych foriem metód práce),
- zaviesť zvýšený finančný normatív na žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia bežnej ZŠ,
 - do normatívu zaradiť asistenta učiteľa pri vyššom počte ako 7 žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia v triede (uvedeným opatrením sa skvalitní edukačný proces a vytvorí sa priestor na rozvoj spolupráce školy s rodinou a asistenti učiteľa z radov miestnej komunity získajú stabilné uplatnenie v pedagogickom procese),
 - využívať vzdelávacie preukazy aj na aktivity počas školských prázdnin,
 - vytvoriť moderný profil absolventa ZŠ, uskutočňovať monitoring na konci 4. alebo 5. triedy s prepojením na existujúci monitoring žiakov 9. ročníkov ZŠ,
 - inštitucionálne a finančne podporovať systém doučovacích aktivít pre zaostávajúce rómske deti (v spolupráci s MVO, komunitnými centrami) – kurzy po vyučovaní,
 - sledovať (kontrolovať) dôsledné dodržiavanie postupov prijímania žiakov do špeciálnych základných škôl,
 - podporiť zriaďovanie integrovaných tried na ZŠ vytvorením primeraných podmienok výchovno-vzdelávacieho procesu,
 - definovať kategóriu žiakov s poruchami psychického a sociálneho vývinu, s poruchami správania a s vývinovými poruchami učenia, a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (napr. ako žiakov s individuálnymi / špecifickými výchovno-vzdelávacími potrebami), ktorá by ich odlišovala od žiakov so zdravotným postihnutím vyžadujúcimi špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby,
 - upraviť problematiku integrácie a reintegrácie žiakov s poruchami psychického a sociálneho vývinu, s poruchami správania a s vývinovými poruchami učenia, a detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (s individuálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami),
 - vytvoriť alternatívne učebné osnovy, ktoré budú môcť ZŠ použiť pri prispôbovaní obsahu výučby rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (odôvodnenie: redukcia obsahu, praktickejšia orientácia, učenie zážitkovou metódou, alternatívne formy vzdelávania - animácia); zároveň prijať opatrenia, ktoré zabránia zneužitiu takýchto osnov na vytváranie segregovaných tried,
 - naďalej poskytovať dotácie na stravu a školské pomôcky pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia,
 - vymedziť rozdiel medzi asistentom učiteľa pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a asistenta pre zdravotne postihnutého žiaka,
 - realizovať celodenný výchovný systém (odôvodnenie: uvedené opatrenie predlžuje čas dieťaťa v motivujúcom školskom prostredí a umožňuje mu zmysluplne stráviť voľný čas a pripravovať sa na vyučovanie),
 - vytvoriť atraktívne edukačné prostredie rešpektujúce sociálne, kultúrne a jazykové špecifiká detí,
 - pri vytváraní školských vzdelávacích programov zohľadňovať výchovné a vzdelávacie potreby rómskych detí a žiakov,

- vypracovať sociálno-kultúrne nezávislé testy školskej spôsobilosti pre 6 – 7-ročné deti (odôvodnenie: na základe poznatkov a skúseností z praxe zaktualizovať diagnostické testy – Test školskej spôsobilosti pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, nakoľko metodikami, ktoré rešpektujú špecifiká v oblasti poznania a skúseností rómskych detí, sa primeranejšie posúdi voľba adekvátnych výchovno-vzdelávacích postupov),
- zabezpečiť testovanie školskej spôsobilosti výlučne pedagogicko-psychologickými poradňami (odôvodnenie: na základe doterajšej praxe, skúseností a poznatkov z overovania nových diagnostických testov, ktoré budú aktualizované).

Výchova a vzdelávanie v špeciálnych školách a školských zariadeniach

- prehodnotiť opodstatnenosť prípravnej triedy v špeciálnej základnej škole pre mentálne postihnutých v súvislosti s prijímaním detí zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- legislatívne riešiť možnosť vytvárania špecializovaných tried,
- pravidelne, v dvojročných intervaloch, uskutočňovať rediagnostiku žiakov zaradených do špeciálnych základných škôl a vypracovať správu,
- zabezpečiť, aby diagnostika a rediagnostika dieťaťa bola vykonávaná v prirodzenom prostredí.

Stredoškolské vzdelávanie

- legislatívne riešiť možnosť získania po ukončení učilišťa výučný list,
- realizovať prieskum o postavení rómskeho žiaka v stredných školách,
- v rámci kurikulárnej transformácie zaviesť informácie z oblasti dejín Rómov, ich kultúry, literárnej tvorby a spoločenského života do obsahu predmetov spoločenského charakteru a do slovenskej literatúry,
- v rámci kurikulárnej transformácie na SŠ zaviesť do obsahu učiva jednotlivých predmetov ako prierezovú tému multikultúrnou výchovu a výchovu proti predsudkom,
- pri zriaďovaní tried a škôl rešpektovať princíp integrovaného vzdelávania žiakov,
- rozšíriť pôsobnosť profesie asistenta učiteľa aj na stredné školy,
- zvýšiť normatívy pri financovaní odborných škôl, najmä učilišť; centier praktickej výchovy a vzdelávania,
- postupne vytvárať predpoklady pre uzákonenie povinnej dvanásťročnej školskej dochádzky s možnosťou experimentálnych ročníkov po roku 2012. (odôvodnenie: nízka vedomostná úroveň a nezískanie kvalifikácie z dôvodu predčasného ukončenia štúdia, neefektívne využívanie finančných prostriedkov na jeden rok štúdia na strednej škole, čím by sa znížilo percento nezamestnanosti, eliminácia sociálnopatologických javov),
- realizovať experimentálne overovanie študijného odboru „komunitná práca“,
- zavádzať odbory, v ktorých sa veľmi úspešne môžu uplatniť aj rómski žiaci, týka sa to hlavne odborov: výroba hudobných nástrojov, stolár, kachliar, hrnčiar,

stavbárske odbory (maliarske, natieračské a zámočnicke, klampiarske, murárske práce a iné); —pozornosť venovať výchove zdravotníckeho personálu, dobrovoľníctva a sociálnych pracovníkov, výchove k tradičným remeslám podľa potreby trhu práce v jednotlivých regiónoch,

- v spolupráci s príslušnými samosprávnymi orgánmi zriaďovať v obciach s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva elokované triedy s možnosťou odborného vzdelávania priamo v obci.

Vysokoškolské vzdelávanie

- v rámci prípravy učiteľov realizovať projekty prehĺbenia štúdia multikultúrneho vzdelávania a výchovy,
- pre študentov z rodín zo sociálne znevýhodneného prostredia vytvoriť systém tútorstva – poradcov a pomocníkov z radov vysokoškolských učiteľov alebo z radov ostatných vysokoškolských študentov,
- zintenzívniť spoluprácu Ústavu romologických štúdií pri fakulte sociálnych vied a zdravotníctva v Nitre s univerzitnými pracoviskami venujúcimi sa aspektom rómskej problematiky, prostredníctvom grantov a štátnych objednávok podporiť poskytovanie finančných prostriedkov aj na výskumné úlohy zamerané na problematiku Rómov,
- podnecovať inovačné zmeny v obsahu študijných programov, a to hlavne v štúdiu učiteľstva a sociálnej práce,
- vytvárať ciele impulzy na podnecovanie vysokých škôl k zapracovaniu danej problematiky do obsahu vzdelávania v oblastiach:
 - výskumu reálnych edukačných podmienok, v ktorých prebieha výchova a vzdelávanie rómskych detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia,
 - inovačných zmien v obsahu študijných programov, a to hlavne v štúdiu učiteľstva a sociálnej práce,
 - povinne voliteľných predmetov vytváraním podmienok na rozvíjanie odborných kompetencií v oblasti komunitnej, terénnej sociálnej práce a komunitného vzdelávania, ako aj v oblasti pôsobenia v edukačných subsystémoch, ktoré pôsobia mimo inštitúcie školy,
 - vytvárania podmienok pre financovanie študentských stáží v lokalitách, kde budú v budúcnosti pracovať, na pracoviskách, ktoré riešia danú problematiku, a to aj v zahraničí,
 - vytvárania podmienok pre možnosť ďalšieho vzdelávania učiteľov (formou špecializačného inovačného štúdia, postgraduálneho štúdia, II. kvalifikačnej skúšky) s orientáciou na problematiku cieľovej skupiny,

- vytvorenia predpokladov pre prehĺbovanie spolupráce vysokoškolských pracovísk,
 - zavedenia študijného programu – romológia, ktorý by zahŕňal rómsky jazyk a literatúru, históriu a kultúru Rómov,
- vytvoriť monitorovací systém v jednotlivých regiónoch, ktorého prostredníctvom by vysoké školy mali možnosť zaraďovať do študijných programov obsahy, ktoré umožňujú profiláciu absolventa v zmysle konkrétnych potrieb daného regiónu.

Ďalšie vzdelávanie – starostlivosť o pedagogických zamestnancov

- vypracovať model profesijného štandardu učiteľa – špecialistu na výchovu a vzdelávanie rómskych žiakov (v rámci kariérneho systému učiteľov),
- realizovať výskumné monitorovacie projekty s tematikou aktuálnej situácie v práci učiteľov v školách s vysokým zastúpením rómskych žiakov (pracovné zaťaženie, motivácia, stabilizácia a pod.),
- celoplošne zabezpečiť preškolenie učiteľov vyučujúcich v triedach s integrovanými žiakmi podľa moderných trendov a metódik a v oblasti multikultúrnej výchovy,
- výrazne posilniť v obsahu pregraduálnej prípravy a ďalšieho vzdelávania pedagogických zamestnancov problematiku hodnotenia a klasifikácie správania sa so zameraním na nové prístupy k hodnoteniu ako jedného zo základných prostriedkov motivácie osobnostného rozvoja žiaka a jeho autoregulácie.

Celoživotné vzdelávanie

- rozšíriť partnerstvo škôl, zriaďovateľov - samospráv a zamestnávateľov, napríklad pri príprave rekvalifikačných kurzov,
- pripraviť program komunitných (vzdelávacích) centier zameraných na komplexné pozdvihnutie životnej úrovne rómskych marginalizovaných komunít (starostlivosť mladých matiek o deti vrátane prevencie, sociálnych zručností a i.),
- prehĺbiť spoluprácu s inštitúciami pôsobiacimi v oblasti neformálneho vzdelávania,
- pripraviť programy dobrovoľníckej práce zahraničných dobrovoľníkov v komunitných centrách,
- rozvíjať neformálne vzdelávanie rómskej mládeže prostredníctvom národných a medzinárodných mobilitárnych programov,
- pripraviť dobrovoľnícke centrá mládeže zamerané na pomoc deťom v rómskych komunitách a rozvoj filantropie v regiónoch s najvyšším počtom Rómov,
- rozvíjať participáciu mládeže na riešení svojich problémov, a to aj na medzinárodnej úrovni.

Školské poradenstvo a prevencia

- vytvoriť jednotný (integrovaný) školský poradenský systém zabezpečujúci spoločný postup pri riešení problémov detí a žiakov (poskytovanie komplexných služieb – prevencia, diagnostika, poradenstvo, terapia a ďalšia spolupráca odborníkov – psychológ, špeciálny pedagóg, logopéd, neurológ a ďalší),

- realizovať koordináciu činností poradenskej starostlivosti a poskytovaných služieb pre školy a školské zariadenia v jednotlivých regiónoch (okresoch) vo vzťahu k výchovnému/kariérovému poradcovi, školskému psychológovi, školskému špeciálnemu pedagógovi a koordinátorovi prevencie pri riešení problémov detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- zvýšiť počet psychológov a špeciálnych pedagógov v systéme integrovaného školského poradenstva (zvýšené potreby diagnostikovania, dlhodobej skupinovej a individuálnej práce a poradenstva v rôznych oblastiach),
- dôsledne využívať a realizovať testy školskej spôsobilosti detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a testy RR-screening na vylúčenie mentálnej retardácie detí. Testy realizovať v jazyku (etnickej minority), ktorý deti najlepšie ovládajú,
- zabezpečiť finančné prostriedky na priebežný nákup nových špecifických psycho-diagnostických metodík,
- zabezpečiť kapacity (personálne, materiálne, priestorové, finančné) na diagnostikovanie detí a žiakov v teréne (školy).

Vzdelávanie v materinskom jazyku

Vychádzajúc z Ústavy SR a medzinárodných dokumentov, ktorými je SR viazaná, rómska národnostná menšina má možnosti uplatnenia práva na vzdelávanie v materinskom jazyku. Je preto potrebné vytvoriť podmienky na realizáciu práva na vzdelávanie v rómskom jazyku v kontexte výchovno-vzdelávacej sústavy SR, ktoré sa v súčasnosti realizuje len v rámci experimentálneho overovania predmetu rómsky jazyk a literatúra a rómske reálie pod gestorstvom Štátneho pedagogického ústavu, priamo riadenej organizácie MŠ SR. Na realizáciu takejto výučby sa vyžaduje zabezpečiť:

- prípravu učiteľov rómskeho jazyka a literatúry,
- prípravu učiteľov jednotlivých predmetov v rómskom jazyku,
- základné pedagogické dokumenty (učebné plány, učebné osnovy),
- tvorbu a vydávanie ministerstvom školstva vydávaných učebníc a učebných textov v rómskom jazyku,
- vydávanie odbornej literatúry.

V súčasnosti sa pod gestorstvom Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity pripravuje štandardizácia rómskeho jazyka.

4.2. Oblasť zdravia, hygieny, zdravotnej osvetly a prevencie

Nárast sociálnych nerovností medzi jednotlivými sociálne znevýhodnenými skupinami obyvateľstva negatívne ovplyvňuje aj zdravotný stav obyvateľstva a potenciálny vznik zdravotných rizík. V rámci týchto rizikových a ohrozených skupín sa za najohrozenejšiu skupinu považuje rómska komunita. Zdravotný stav obyvateľov rómskej národnostnej menšiny sa odlišuje od nerómskej v niekoľkých ukazovateľoch. Zreteľná je predovšetkým odlišná veková štruktúra a dosahovaný priemerný vek populácie segregovaných Rómov žijúcich v tzv. osadách v porovnaní s ostatným obyvateľstvom SR. Podiel detí do veku 14 rokov tvorí u Rómov v SR 38,7 %, kým u celkovej populácie iba 18,9 %. Na základe sčítaní obyvateľstva v r. 1970 a 1980 bol odhadnutý vek dožitia rómskych mužov 55,3 roka a žien 59,5 roka.

Príprava reálnych krokov na riešenie tejto situácie musí byť podložená údajmi o reálnom zdravotnom stave (pôrodnosť, úmrtnosť, očkovanie a iné) na úrovni MZ SR. Napriek realizácii rôznych programov chýba systém využívania a správy dát o zdravotnom stave rómskeho obyvateľstva, neexistuje databáza stavu Epidemiologickej štúdie, jej verifikácia údajov o zdraví a nerovnostiach v zdraví medzi rómskou populáciou a majoritou. Absentujú verifikácie prejavu vstupu systému terénnych zdravotných asistentov (ďalej TZA) na zlepšení prístupu Rómov k zdravotnej starostlivosti, spolupráca medzi zodpovednými inštitúciami na riešení zistených problémov o zdravotnom stave v rómskych komunitách chýba.

Definovanie problémov:

Zlý zdravotný stav a životný štýl obyvateľov rómskej národnostnej menšiny

V prostredí marginalizovaných rómskych komunít bol zaznamenaný zvýšený výskyt infekčných ochorení, ochorení dýchacích ciest v dôsledku zhoršených životných podmienok. Tento stav je dôsledkom nedostatočnej hygieny a chýbajúcej zdravotnej prevencie, zhoršených životných podmienok obyvateľov žijúcich v bytových domoch v dôsledku odpojenia základných médií (teplo, voda, plyn, elektrina), nedostupnosti zdrojov pitnej vody v segregovaných a odľahlých lokalitách. V spojení s permanentným ohrozením zdravia obyvateľov vyplývajúcim zo znečisteného bezprostredného životného prostredia (epidémie a ochorenia väčšieho počtu obyvateľov, hľadavce, odpad) tento stav spôsobuje kratšiu strednú dĺžku života, zvyšujúci nárast onkologických ochorení. V marginalizovaných rómskych komunitách pretrváva vysoká natalita a nízky vek prvorodičiek v sociálne vylúčených komunitách, zvyšuje sa problém sexuálnej kriminality a prostitúcie. V segregovaných lokalitách sa zvyšuje výskyt užívania omamných látok najmä u detí a mládeže.

Nízka informovanosť a poradenská činnosť so zameraním na prevenciu zdravia, služby zdravotnej starostlivosti

Všetky vyššie uvedené faktory sú dôsledkom nedostatočnej a nedostatočne efektívnej osvetu o problematike reprodukčného zdravia, nevedomosti o zdravotných rizikách (výživa, životný štýl, fajčenie, drogy), nedostatočnej informovanosti o hygienicko-epidemiologických rizikách (pitná voda, potraviny), slabej informovanosti o potrebe návštevnosti gynekologických poradní v období gravidity, nedostatočnej znalosti poskytovania prvej pomoci, chýbajúcej siete komunitných centier v lokalitách s vysokou koncentráciou Rómov, ako aj dôsledkom nepostačujúcej starostlivosti rodičov o deti v rámci preventívnych prehliadok a očkovaní. Rovnako tak chýba funkčný systém osvetu a prevencie koncipovaný od prenatálneho veku dieťaťa až po dospelosť.

V segregovaných lokalitách majú ich obyvatelia obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti a počet terénnych zdravotných asistentov, ktorí pracovali v lokalitách v rámci pilotného projektu PHARE „Zlepšenie dostupnosti zdravotnej starostlivosti pre marginalizované rómske komunity na Slovensku“ je nepostačujúci s ohľadom na potreby komunít. Dôsledkom tohto stavu je aj nízka účasť Rómov na preventívnych prehliadkach, v poradniach zdravia a na očkovaní, ako aj nízka informovanosť o zdravotných rizikách.

Systémové a legislatívne prekážky:

- absencia dát - verifikácie aktivít vykonaných v rámci plnenia zámeru - zlepšenie sexuálneho zdravia Rómov z Národného akčného plánu Dekády inklúzie Rómov 2005 - 2015,
- absencia realizácie konkrétnych programov zameraných na výchovu k rodičovstvu, reprodukčnému zdraviu, materstvu a starostlivosti o dieťa,
- absencia komplexného programu smerovaného na znevýhodnené skupiny obyvateľstva.

Navrhované opatrenia:

Zlepšiť zdravotný stav a životný štýl rómskych komunít

- znížiť výskyt infekčných ochorení, ochorení dýchacích ciest v dôsledku zhoršených životných podmienok,
 - zlepšiť a skvalitniť hygienu a zdravotnú prevenciu v osadách a mestských koncentráciách,
 - prispieť k zníženiu natality (formovaním povedomia indukčnej rodičovskej zodpovednosti) a k zvýšeniu veku u prvorodičiek v sociálne vylúčených komunitách,
 - znížiť úmrtnosť v rómskych komunitách,
 - znížiť ohrozenie zdravia obyvateľov vyplývajúce zo znečisteného bezprostredného životného prostredia (epidémie, hľadavce, odpad),
 - znížiť a postupne úplne odstrániť výskyt užívania omamných látok u detí a mládeže (fetovanie) v segregovaných osadách a mestských koncentráciách,
 - zastaviť nárast onkologických ochorení,
 - zabezpečiť dostupnosť zdroja pitnej vody v segregovaných a odľahlých lokalitách,
-
- skvalitniť životné podmienky obyvateľov žijúcich v bytových domoch so zameraním na zlepšenie prístupu k základným médiám (teplo, voda, plyn a elektrická energia- prepojenie na oblasť bývanie a infraštruktúra),
 - znížiť ekologickú rizikovosť prostredia,
 - znížiť mieru výskytu sexuálnej kriminality a prostitúcie,
 - nastoľovať rovnováhu biologických, psychologických a sociálnych priaznivých faktorov.

Zvýšiť informovanosť a poradenskú činnosť so zameraním na prevenciu zdravia

- zintenzívniť a zefektívniť osvetu o problematike reprodukčného zdravia a prenosných pohlavných chorobách,
- prispieť k zvýšeniu povedomia o zdravotných rizikách (výživa, životný štýl, fajčenie, drogy),

- skvalitniť informovanosť o hygienicko-epidemiologických rizikách (pitná voda, potraviny),
- zvýšiť a skvalitniť informovanosť o potrebe navštevovania gynekologických poradní v období gravidity,
- skvalitniť znalosť poskytovania prvej pomoci,
- rozšíriť a skvalitniť sieť komunitných centier v lokalitách s vysokou koncentráciou Rómov,
- zlepšiť starostlivosť o deti v rámci preventívnych prehliadok, očkovaní a zvýšiť počet zaočkovaných detí.

Zlepšiť dostupnosť a využívanie služieb zdravotníckej starostlivosti

- zabezpečiť dostupnosť lekárskej starostlivosti aj vo vzdialených segregovaných lokalitách,
- optimalizovať a rozšíriť sieť komunitných pracovníkov v oblasti zdravotnej výchovy,
- zvýšiť účasť Rómov na preventívnych prehliadkach, poradní zdravia a očkovaní, získať údaje o zdravotnom stave v rómskych komunitách,
- organizačne zabezpečiť a realizovať prieskumy, zber a analýzu dát a informácií o reálnom zdravotnom stave (pôrodnosť, úmrtnosť, očkovanie a iné),
- spracovať a vyhodnotiť existujúce údaje o zdravotnom stave v rómskych komunitách,
- vytvoriť systém využívania a správy dát o zdravotnom stave rómskeho obyvateľstva,
- vytvoriť databázu stavu Epidemiologickej štúdie jej verifikáciu údajov o zdraví a nerovnostiach v zdraví medzi rómskou populáciou a majoritou,
- vyhodnotiť Program podpory zdravia znevýhodnených komunit a prínos komunitných pracovníkov v oblasti zdravotnej výchovy v lokalitách svojej pôsobnosti,
- zlepšiť spoluprácu medzi zodpovednými inštitúciami na riešení zistených problémov o zdravotnom stave obyvateľstva v rómskych komunitách.

Systémové a legislatívne nástroje

- pripraviť podklady pre možnosť zadefinovania pojmu sociálne zdravotníctvo,
- spracovať a sprístupniť dáta z aktivít vykonaných v rámci plnenia zámeru - zlepšenie sexuálneho zdravia Rómov z akčného plánu Dekády inklúzie Rómov 2005-2015,
- iniciovať realizáciu a prípravu konkrétnych programov, zameraných na výchovu k rodičovstvu, reprodukčnému zdraviu, materstvu a starostlivosti o dieťa,
- zapracovať komunitného pracovníka v oblasti zdravotnej výchovy do katalógu pracovných činností .

4.3.Oblasť zamestnanosti a ďalších sociálnych aktivít

Definovanie problémov

S vysokou mierou nezamestnanosti úzko súvisí nekvalifikovanosť, nedostatočné vzdelanie, pologramotnosť až negramotnosť u časti Rómov. Tieto nepriaznivé faktory majú negatívne dôsledky na možnosti ďalšieho uplatnenia mladej rómskej generácie (demoralizácia hodnotovej orientácie). Nedostatok pracovných príležitostí dáva priestor na otvorenú i skrytú diskrimináciu na trhu práce, ktorej existenciu potvrdzujú nielen Rómovia, ale aj predstavitelia tretieho sektora. Aktivity v čiernej ekonomike i donedávna vysoké sociálne dávky nemotivovali obyvateľov k potrebe hľadať zamestnanie. Vyrástla generácia mladých ľudí bez vzdelania, kvalifikácie, bez akýchkoľvek pracovných návykov a zručností. V rámci komunity vzniká autonómny hodnotový systém, ktorý sa reprodukuje, pretože deti, ktoré v rizikovom prostredí vyrastajú, automaticky uvedený model prijímajú a celá situácia sa cyklicky opakuje. Vysoké percento detí navštevuje špeciálne základné školy, po ktorých ukončení majú obmedzené možnosti ďalšieho vzdelávania a obmedzené uplatnenie sa na trhu práce. Celé prostredie, v ktorom vyrastajú, je znevýhodňujúce. Deti sa pripravujú na vyučovanie iba minimálne. Voľný čas trávia na uliciach, niektoré do školy nechodia. K práci a učeniu ich v mnohých prípadoch nemotivujú ani rodičia. Nemajú žiadny podnet z komunity, naopak, bežne sa odovzdáva skúsenosť, že miestom pre život je sociálne znevýhodnené prostredie a mladšie generácie si osvojujú správanie komunity, v ktorej žijú.

Ekonomické a sociálne vylúčenie, segregácia a diskriminácia sú faktory, ktoré výrazným spôsobom demotivujúco ovplyvňujú život marginalizovaných rómskych komunít, ktoré sa vzájomne prelínajú vo všetkých oblastiach sociálnej politiky. Jednou z možností predchádzania sociálnemu vylúčeniu je zvyšovanie zamestnateľnosti prostredníctvom účasti na vzdelávaní a príprave pre trh práce, projektoch a programoch zameraných na získanie a obnovu pracovných návykov a zvyšovanie zamestnanosti vytváraním pracovných príležitostí komplexným, koordinovaným a systémovým prístupom pomocou národnej, regionálnej a miestnej spolupráce, za predpokladu objektívne realizovaných kontrol a monitoringu počas celého procesu.“

Pre rómsku komunitu je charakteristická vysoká, dlhodobá, v niektorých regiónoch Slovenska (hlavne v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji) vysoká miera nezamestnanosti marginalizovaných rómskych komunít. Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny v uvedených krajoch evidujú vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných (t. j. viac ako 24 mesiacov). Aj v štruktúre predchádzajúcich zamestnaní prevládajú pomocní a nekvalifikovaní robotníci a osoby bez pracovného zaradenia (to znamená, tí, ktorí ešte nikdy nepracovali). V takomto prostredí je nárast sociálnopatologických javov. V priebehu 90-tych rokov sa dlhodobo nezamestnaní v záujme zvýšenia svojej zamestnateľnosti zúčastňovali verejno-prospešných prác a menších obecných služieb. V súčasnosti sú dlhodobo nezamestnaní uchádzači o zamestnanie odkázaní na dávku v hmotnej núdzi a vykonávaním aktivačnej činnosti formou menších obecných služieb pre obec a dobrovoľníckych prác pri tejto činnosti získavajú a udržiavajú pracovné návyky, zručnosti. Za vykonávanie uvedených činností poberajú príspevky k dávke. Takýto príspevok je vo vzťahu k pracovným možnostiam v niektorých lokalitách demotivujúci. Uvedené opatrenie pomáha len sčasti získať pracovné návyky,

a to nie je systémové riešenie. Taktiež hlavne v obciach s početnou rómskou komunitou problém nerieši, pretože kapacita pracovných miest je obmedzená a možnosť uspokojiť všetkých občanov je nízka, keďže práce sú väčšinou upratovacieho charakteru. Sociálna diskriminácia je pre mnohých Rómov výraznou bariérou ich zamestnanosti a zároveň dôvodom na to, aby nehľadali prácu mimo ich komunít a dedín, čo je vzhľadom na ich tradičnú kultúru a spôsob života takmer nemožné. V Slovenskej republike je diskriminácia v zamestnaní legislatívne zakázaná, avšak Rómovia sa vyjadrujú o svojich skúsenostiach s diskrimináciou. V dôsledku procesu transformácie ekonomiky, úpadku priemyselných podnikov a poľnohospodárskych družstiev stratila zamestnanie prevažná časť občanov tvoriacich rómsku národnostnú menšinu v SR. Vznik novej súkromnej štruktúry firiem a zahraničných investorov je spojený so zavedením nových výrobných programov a technológií, ktoré vyžadujú minimálne vyššie odborné vzdelanie.

Priority:

- vytvárať pracovné príležitosti – zvyšovať zamestnanosť aj prostredníctvom sociálneho zamestnania v sociálnych, obecných podnikoch, zakladanie obecných fariem (poľnohospodárstvo),
- systémovým, komplexným, koordinovaným riešením za účasti orgánov štátnej správy, ostatných a územnej samosprávy, občianskych združení, mimovládnych organizácií a marginalizovaných rómskych komunít realizovať komplexné projekty,
- realizovať pilotné projekty komplexným systémovým prístupom,
- združovať zdroje financovania (zo štrukturálnych fondov Európskej únie, štátneho rozpočtu, miestnej a regionálnej samosprávy, mimovládnych organizácií),
- zlepšiť podmienky bývania, rozšíriť služby v najizolovanejších a najnevýhodnejších rómskych osídleniach formou obecných služieb (sociálnych podnikov) za aktívnej účasti Rómov,
- diferencovaným poskytovaním podpory a pomoci v prospech „znevýhodnených a problémových“ regiónov znižovať regionálne rozdiely a efektívnym monitoringom a kontrolou predchádzať zneužívaniu finančných prostriedkov,
- podporovať vytváranie sociálnych podnikov v zmysle pripravovanej novely zákona č.5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- prostredníctvom komunitných aktivít venovať pozornosť štruktúrovaniu denného programu (neprežívať ho pasívne, ale aktívne meniť svoju sociálnu realitu vo vzťahu k pracovnému trhu).

Navrhované opatrenia:

- budovať „sociálne podniky“,
- komplexným systémovým prístupom aktivizovať marginalizované rómske komunity k vlastnej sebarealizácii a k zlepšeniu vlastných životných podmienok za nevyhnutnej účasti obyvateľstva, orgánov štátnej správy a územnej samosprávy a mimovládnych organizácií,
- budovať komunitné centrá, (financované z prostriedkov štrukturálnych fondov EÚ) ako centier pre rodinu (s poskytovaním komplexných služieb – od vytvárania

pracovných miest cez vzdelávacie aktivity pre deti až po vzdelávanie dospelých). Realizovaním pilotných projektov v krajoch na základe komparácie vyhodnotiť efektívnosť pre ďalšie smerovanie, resp. pre uplatňovanie daného prístupu v iných mestách na obdobie ďalších rokov,

- do aktivačných činností prednostne zapájať dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie.

4. Oblasť bývania

Definovanie problému.

Podpora bývania pre marginalizované rómske komunity je obrazom stupňa solidarity s týmito skupinami obyvateľstva, ekonomickej úrovne štátu, ako aj rešpektovania medzinárodných dokumentov, ktoré právo na adekvátne bývanie zakotvujú. Stupeň solidarity s marginalizovanými a chudobnými na Slovensku sa v prípade Rómov komplikuje kultúrnym, ale aj štrukturálnym rasizmom obyvateľov. Prechod na trhové hospodárstvo s bytmi po roku 1989 viedol k tomu, že bývanie pre sociálne slabšie skupiny štát neriešil. V čase prijatia koncepcie bytovej politiky a rozvoja bytovej výstavby v roku 1994, ktorá o.i. odporúčala ponechať okolo 20 % nájomných bytov z existujúceho bytového fondu na zabezpečenie bývania sociálne slabších vrstiev obyvateľstva, sa začínala masívna privatizácia nájomných bytov, ktorej dôsledkom je skutočnosť, že v roku 2006 v Slovenskej republike predstavoval podiel nájomných bytov vo vlastníctve miest a obcí z celkového počtu trvale obývaných bytov len cca 2,7 %. Bývanie sa nestalo prioritou žiadnej politickej strany. Podpora bývania sa zameriavala len na podporu individuálneho vlastníctva, individuálnej výstavby.

Uvedená situácia spôsobila, že v súčasnosti je nájomný sektor pre sociálne slabších občanov nedostatočný a najnegatívnejšie sa odrazila na bývaní Rómov. Špecifické problémy bývania Rómov totiž súvisia nielen s chudobou, ale aj s otvoreným rasizmom; s transformáciou pôdneho fondu na Slovensku; so zákonom o hlásení trvalého pobytu, s ignorovaním faktu, že mestá a obce si vytvárajú etnické getá; a s etnicizáciou núteného vysťahovania ap. Novovznikajúce getá však nie sú sociálnymi getami. Ich vznik je podporovaný aj otvorenou diskrimináciou Rómov pri prístupe k sociálnym nájomným bytom. V mnohých prípadoch sa zneužíva zlé sociálne postavenie Rómov alebo ich nízke právne vedomie. Potreba vybudovania systému, ktorý by reagoval na sociálne charakteristiky obyvateľstva, bola ignorovaná. Dôsledky nejasného definovania práva na adekvátne bývanie, neexistujúcej definície sociálneho bývania, nedostatočná výška príspevku na bývanie, prípadne jeho nedostupnosť v kombinácii so zmenami občianskeho zákonníka sú také, že na Slovensku rastie počet ľudí, ktorí sú vysťahovaní bez nároku na náhradné bývanie.

Súčasný stav

Nespokojnosť s bytovými podmienkami a kvalitou bývania je jedným z hlavných faktorov vplývajúcich na nepriaznivú sociálno-ekonomickú situáciu. Kvalita bývania a infraštruktúry predstavuje širokú škálu disproporcií sociálneho prostredia občanov marginalizovaných rómskych komunít, ktorá je priamym dôsledkom poddimenzovania fyzického prostredia, v ktorom býva časť Rómov a ktoré nepriaznivo ovplyvňuje ich životnú úroveň. Disproporcie sú spôsobené aj nerovnocenným postavením občanov rómskej národnostnej menšiny v spoločnosti, najmä v obciach, kde žijú občania v izolácii od spoločnosti, v segregovanom obytnom zoskupení na nižšom sociokultúrnom stupni (ďalej len rómskej osade). Disproporcie sa prejavujú tým, že vo viacerých prípadoch územie osady, v rozpore so zákonom, netvorí súčasť intravilánu obce. Občania rómskej národnostnej menšiny žijú v provizórnych objektoch na bývanie, ktoré boli postavené v predchádzajúcich rokoch ako tzv. čierne stavby. Územie rómskych osád nie je z hľadiska vlastníctva k pozemkom vysporiadané. Objekty na bývanie, v ktorých Rómovia žijú, sú v mnohých prípadoch nedôstojné. Niektoré objekty neboli delimitované v etape vzniku samosprávy po roku 1989. Obyvatelia domov nemajú listy vlastníctva ani nájomné zmluvy. Trvalý pobyt občana obce nemožno vzťahovať k objektu pre bývanie, ktorý je situovaný na nevysporiadanom majetku mimo intravilánu obce. Podmienky bývania sú najhoršie v najviac izolovaných a segregovaných osídleniach nasledovne: v Prešovskom kraji je 131 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 85, v Košickom kraji je 105 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 111, v Banskobystrickom kraji je 55 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 63, v Trnavskom kraji je 16 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 10, v Nitrianskom kraji je 14 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 4, v Žilinskom kraji je 5 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 5, v Trenčianskom kraji je 7 osídlení na okraji a žiadne osídlenie mimo obce a v Bratislavskom kraji je 5 osídlení na okraji a osídlení mimo obce je 6. (Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004). Finančné zdroje na výstavbu nájomných bytov a súvisiacej technickej vybavenosti sú v nadväznosti na možnosti štátneho rozpočtu pre mestá a obce poskytované jednak vo forme priamych dotácií zo štátneho rozpočtu, ako aj výhodných úverov prostredníctvom Štátneho fondu rozvoja bývania

Prístup k verejným službám v mnohých okrajových osídleniach neexistuje alebo je obmedzený. Nedostatok transparentnosti vo vlastníctve majetku je prekážkou zlepšenia podmienok bývania – pretože jednotlivci a miestne a mestské zastupiteľstvá nie sú schopné udržiavať a investovať do budov alebo lokálnej infraštruktúry, pokiaľ vlastníctvo nie je transparentné a vysporiadané. Výsledkom sú sídelné útvary (hlavne úplne segregované osady, segregované osady, ale aj samostatné sídelné útvary v rámci obce), v ktorých nie je vybudovaná verejná komunikácia, vodovod, kanalizácia, verejné osvetlenie, atď. Ďalším z problémov v oblasti bývania je vysoká frekvencia situácií, keď obec má legálny argument, prečo neriešiť často veľmi zúfalú situáciu súvisiacu s technickým stavom infraštruktúry, resp. jej absenciou a vybavenosťou sídiel s rómskym osídlením. Domy, postavené bez stavebného povolenia de iure neexistujú, a preto nie je možné žiadať pre nich štátne príspevky na vybudovanie technickej infraštruktúry, na druhej strane majetkovoprávne nevyrovnanie pozemkov neumožňuje získať stavebné povolenie a podobne. Uvedená situácia bude príčinou problémov pri získavaní finančných prostriedkov z fondov Európskej únie v období rokov 2007 - 2013. Časť

obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít si v dôsledku svojej nepriaznivej ekonomickej a sociálnej situácie nedokáže bežnými spôsobmi zabezpečiť primerané bývanie. Na základe toho je potrebné pre nízkoprájmové skupiny obyvateľstva aplikovať iné formy bývania. Keďže dochádza k vystaňovaniu rodín s deťmi na ulicu, je treba budovať také ubytovacie kapacity, ktorých režijné náklady nepresahujú príjem užívateľa. Pri tvorbe stratégie bývania je potrebné klásť dôraz aj na budovanie nízko-nákladového bývania, ktorým sa budú eliminovať hrozby vytvárania skupín obyvateľstva, ktorých spôsob života vedie k znižovaniu kvality života jednotlivca, rodiny až do hraničných situácií, akou je aj bezdomovectvo. V tejto súvislosti je potrebné riešiť aj vyplácanie príspevku na bývanie (zmenou § 13 zákona NR SR číslo 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi).

Faktory spôsobujúce nepriaznivú bytovú situáciu marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku:

- nevyhovujúca sociálno-ekonomická situácia a nesolventnosť Rómov riešiť svoju bytovú otázku, ktorá je spojená s vysokou nezamestnanosťou, ako aj nízkymi príjmami,
- nezáujem zo strany samosprávy stavať nové obydliá pre rómske komunity z dôvodu obavy z následnej migrácie ďalších obyvateľov, devastácie nových bytov a neplatičstva,
- chýbajúci následný monitoring udržiavania kvality bývania po realizácii výstavby obecných nájomných bytov nižšieho štandardu,
- nedostatočný prístup k elektrine, vode, odpadovej kanalizácii a zberu odpadu,
- narastajúce nedoplatky v platení nájomného a služieb spojených s užívaním bytu, a následná deložácia na ulicu,
- etnická sídelná segregácia marginalizovaných rodín a vznikanie giet,
- preľudnenie bytov, nevyhovujúci technický a hygienický stav obývaných bytov, obmedzená možnosť získať adekvátne ubytovanie a často neschopnosť udržať získané ubytovanie vo vyhovujúcom stave,
- nedostatočné využívanie inštitútu osobitného príjemcu v praxi ,
- absencia definície sociálneho bývania,
- nie sú špecifikované výdavky spojené s bývaním,
- nechránené nájomné vzťahy - zmluvy s ubytovanými v ubytovniach nie sú uzatvárané ako nájomné zmluvy (pri uzatváraní nájomných zmlúv sa zvýši okruh poberateľov príspevku na bývanie),
- absencia starostlivosti o spoločne zdieľané priestory v rómskych osadách a rómskych mestských enklávach,
- absencia svojpomocných aktivít na úrovni týchto osád a sídelných útvarov,
- stavby postavené na nevysporiadaných pozemkoch a bez stavebného povolenia,
- nevyhovujúca legislatíva,
- dlhodobý stav uzavretosti (segregácie) komunít bez dostatočnej a pravidelnej komunikácie s vlastníckmi bytov, resp. komunikácie v prepojení na dianie v konkrétnej obci (v konkrétnom meste).

Vychádzajúc z Ústavy SR, ľudské právo na primerané bývanie vyplýva hlavne z práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti, ktorému zodpovedá zákaz ponižujúceho zaobchádzania, a pri zabezpečení ktorého je potrebné zachovať ľudskoprávny princíp. Závazok za výsledok predpokladá postupné uskutočňovanie tohto práva. Závazok za konanie (dodržanie nediskriminačného zaobchádzania) však predpokladá bezodkladnú realizáciu. Právo na prístup k primeranému bývaniu sa má uskutočňovať bez akéhokoľvek rozlišovania podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia. Súčasne je žiaduce vyžadovať vyvážené uplatňovanie povinností zo strany občanov rómskej národnosti pri užívaní nadobudnutého bývania.

Pri uskutočňovaní uvedeného práva je potrebné zohľadniť:

- právnu istotu bývania – zahŕňa právnu ochranu pred núteným vystaňovaním a najrôznejším spôsobom obťažovania,
- zabezpečenie prístupu k službám a infraštruktúre (služby a zariadenia potrebné pre zdravie, bezpečnosť, pohodlie a výživu),
- cenová dostupnosť bývania – primeranosť nákladov na bývanie výške príjmu, zabezpečenie ochrany pred neprimeranými cenami nájomného a ich neprimeraným zvyšovaním,
- obývateľnosť – bývanie vyznačujúce sa dostatkom miesta a ochranou obyvateľov pred chladom, vlhkom, dažďom, teplom, vetrom a ďalšími faktormi, ktoré ohrozujú zdravie,
- prístupnosť bývania – zabezpečenie prístupu pre znevýhodnené osoby (staršie osoby, deti, telesne a zdravotne postihnutí, obe prírodných katastrof, osoby žijúce v ohrozených oblastiach),
- primerané umiestnenie bývania umožňujúce prístup k zamestnaniu, zdravotným službám, školám, materskými školami ďalším sociálnym zariadeniam.

Priority v oblasti bývania

- vytypovať rómske osady (po aktualizovaní Atlasu rómskych osídlení a iných databáz), ktorých existencia na terajšom území je z rôznych dôvodov nevyhovujúca, predovšetkým z hľadiska neúnosnej vzdialenosti od materskej obce, pre neriešiteľné problémy majetkové, infraštruktúry a pod.,
- zadať vypracovanie zámerov na ich premiestnenie tak, aby sa výrazne zlepšila šanca ich obyvateľov prekonať sociálne vylúčenie, segregovanú uzavretosť,
- v súvislosti s nelegálnymi stavbami v rómskych osadách je potrebné predovšetkým riešiť problém v dvoch rovinách:
 - a) ak sú nelegálne stavby a rómske osady postavené na cudzom pozemku a ich právny stav je nelegálny, nemožno ho ďalej potvrdzovať a je potrebné z hľadiska ústavnosti prijímať riešenia, ktoré by viedli nelegálne stavby k likvidácii,
 - b) za pomoci významného finančného príspevku štátu získavať v obciach vytypované z hľadiska ich charakteru a lokality právne vysporiadané pozemky, na ktorých je potrebné budovať legálne byty, za aktívnej pracovnej pomoci Rómov,

- vypracovať minimálne záväzné štandardy vybavenosti rómskych osád (pitná voda, spojenie s materskou obcou, sociálna infraštruktúra a pod.),
- na príklade niekoľkých rómskych osád a obcí s vysokým počtom marginalizovaných rómskych komunít v troch krajoch preveriť realizáciu pilotných projektov na dobudovanie komplexnej infraštruktúry a vybavenosti v súlade s minimálnymi štandardmi. Pozornosť venovať najmä sociálnym aspektom realizácie týchto projektov,
- zabezpečiť poskytovanie finančných prostriedkov na udržateľnosť programu výstavby obecných nájomných bytov nižšieho štandardu určených pre bývanie občanov v hmotnej núdzi,
- v spolupráci s regiónmi vypracovať harmonogram zabezpečenia bývania pre každú sociálne odkázanú rodinu, aby boli naplnené štandardy platné pre primerané bývanie v súlade s Odporúčaním Výboru ministrov Rady Európy o zlepšení podmienok bývania Rómov a kočovníkov v Európe Rec(2005)4, ktorého adresátom by boli obce a mestá, ktoré by takéto podmienky vytvárali v rámci svojich možností,
- pokračovať v plnení prijatých úloh vyplývajúcich z prijatých koncepčných materiálov k bývaniu marginalizovaných skupín obyvateľstva (Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva a model jej financovania),
- vypracovať vzorový pilotný projekt s uplatnením komplexného prístupu pri zabezpečovaní primeraného (sociálneho bývania) do problémových regiónov s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva a vysokou mierou nezamestnanosti. Dôraz klásť na kvalitné a osvedčené ľudské zdroje, a overené inštitúcie tak, aby boli do realizácie zapojené hlavne marginalizované rómske komunity,
- pravidelnou kontrolou Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity a monitorovaním zo strany nezávislých inštitúcií dosiahnuť synergiu a trvalú udržateľnosť s dôrazom na efektívne vynakladanie finančných prostriedkov na daný projekt,
- prehodnotiť legálnosť postupu pri vyst'ahovávaní neplatičov a ich sústred'ovaní na určitom území tak, aby na jednej strane bolo jasné, že neplatenie nájomného nebude tolerované, ale aby na druhej strane vyst'ahovaniu predchádzala odborná komunitná sociálna práca s cieľom dosiahnuť riadne plnenie povinností, a najmä, aby sa po vyst'ahovaní rodina stala predmetom dlhodobej sociálnej práce,
- predchádzať vzniku vysokých dlhov na nájomnom a službách spojených s bývaním,
- predchádzať preplňovaniu bytov, pre zastavenie devastácie bytov a spoločných priestorov v domoch a ich okolí komunitnou sociálnou prácou a pravidelnou kontrolou (primeraným spôsobom rómskymi aktivistami a zástupcami územnej samosprávy a štátnej správy, ktorej predmetná agenda prislúcha).

Navrhované opatrenia

- pokračovať v odstraňovaní segregácie a getoizácie rómskych osád a mestských enkláv, a to aj opravou existujúceho bytového fondu najmä v prípadoch, kedy

- ide o byty a domy, ktorých technický stav môže ohroziť zdravie, či život obyvateľov a zastaviť proces ďalšej etnickej sídelnej segregácie a priestorovej koncentrácie príslušníkov sociálne vylúčených rómskych komunít,
- pokračovať v udeľovaní finančnej dotácie pre obce na vypracovanie projektovej dokumentácie výstavby obecných nájomných bytov nižšieho štandardu,
 - postupne rušiť nelegálne stavby a rómske osady na cudzích, právne nevysporiadaných pozemkoch, a za účinnej pomoci štátu vytypovať z hľadiska ich charakteru vhodné pozemky na budovanie bytov pre Rómov za ich aktívnej pracovnej participácie na stavbe,
 - vytvárať podmienky na zlepšenie životných podmienok prostredníctvom vlastnej aktivity jednotlivcov za pomoci komunitných sociálnych pracovníkov,
 - zlepšiť prístup ku komunálnej vybavenosti a verejným službám (izolované osady sa stanú súčasťou hlavných inžinierskych sietí),
 - zvýšiť hygienu v bytoch (komunitnou sociálnou prácou a budovaním hygienických centier),
 - vytvárať podmienky a príležitosti na zlepšenie základnej infraštruktúry a služieb v rómskych komunitách,
 - novelizovať zákon NR SR č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi v časti poskytovania a podmienky nároku na príspevok na bývanie tak, aby bol tento vyplácaný priamo správcovi bytu,
 - definovať obsah pojmu „sociálne bývanie“,
 - zaviesť povinnosť správcov bytov viesť evidenciu o neplatičoch a konať už pri výške dlhu presahujúceho 5 - násobok minimálnej mzdy,
 - zaviesť možnosť odpracovania dlhu prostredníctvom prác (upratovacích, kopačských, resp. iných manuálnych pomocných a ďalších prác) zapájať nájomníkov a obyvateľov do starostlivosti o spoločné priestory domov, bytov ako aj do kontroly vykonávania tejto starostlivosti,
 - odbornou a dlhodobo realizovanou komunitnou sociálnou prácou dosiahnuť zmenu prístupu k bývaniu,
 - podmieňovať štátny príspevok na bývanie existenciou komunitnej sociálnej práce alebo terénnej sociálnej práce,
 - zabezpečiť dobudovanie infraštruktúry a vybavenosti vybraných rómskych osád na Slovensku v súlade s minimálnymi štandardami a s Odporúčaním Rady Európy Rec (2005)4,
 - realizovať projekty v regiónoch s vysokým zastúpením osôb ohrozených sociálnym vylúčením systémom komplexného riešenia (vzdelávanie, zdravie, zamestnanosť a bývanie) v súlade s Odporúčaniami Rady Európy,
 - vypracovať harmonogram dobudovania občianskej vybavenosti a technickej infraštruktúry vybraných rómskych osád a všetkých rómskych enkláv v mestách (podľa stupňa naliehavosti) tak, aby sa tieto osady a enklávy dostali na úroveň požadovanej vybavenosti na Slovensku,
 - predchádzať vzniku vysokých dlhov na nájomnom a službách, predchádzať preplňovaniu bytov, zastaviť devastácie spoločných priestorov v domoch a ich okolí intenzívnou terénnou sociálnou prácou (alebo tzv. sociálnym sprevádzaním),

- vytvárať ponuku bývania pre marginalizované rómske komunity, ktorá by zodpovedala ich potrebám mobility, vzdelávania a profesijného začlenenia (rôznorodosť bývania od horšieho k lepšiemu),
- realizovať systémový prístup pri predchádzaní neplatičstva prostredníctvom terénnej sociálnej práce,
- budovať sieť zariadení pre nízkopríjmové skupiny obyvateľstva (prestavba nevyužitých budov na ubytovacie zariadenie pre nízkopríjmové skupiny obyvateľstva, zmena účelu využitia),
- zmena v legislatíve v spolupráci s Ministerstvom výstavby a regionálneho rozvoja SR možnosť poskytnutia príspevku zo štátneho fondu rozvoja bývania na rekonštrukciu budovy aj pre účely nízko nákladového bývania pre osoby ohrozené sociálnym vylúčením (tzv. ubytovne).

5. Prierezové témy : Zvyšovanie citlivosti verejnosti vo vzťahu k Rómom, vytvorenia širšieho spoločenského mandátu pre plnenie tejto úlohy cez masmédiá a ďalšie socializačné činitele prostredníctvom osvetových a kultúrnych aktivít

5.1. Kultúra a formovanie vlastnej rómskej identity

V oblasti zobrazovania Rómov v médiách, predovšetkým z hľadiska vytvárania objektívneho obrazu komunity, a tým aj predpokladov riešenia ich životnej situácie, vytváraním podmienok na ich akceptáciu majoritou v ostatných rokoch boli síce zaznamenané isté pozitívne posuny, ale tie boli viazané na isté časovo ohraničené témy, projekty. Médiá sa však naďalej sústreďujú predovšetkým na škandalizovanie života komunity (absentuje vyváženosť informovanosti, objektivita a koncepčný prístup), vzťahu majority k minorite a naopak na základe negatívnych príkladov.

Súčasný stav

Na základe vyhodnotenia súčasného stavu je možné konštatovať, že slovenská spoločnosť má nedostatok informácií o reálnych problémoch rómskej komunity na Slovensku, o jej histórii, tradíciách, o schopnostiach komunity prispieť k riešeniu problémov, ako aj o príčinách súčasného stavu. V uplynulých rokoch sa nepodarilo zviditeľniť rómsku strednú vrstvu, ktorá by bola schopná prezentovať aktívny prístup komunity k riešeniu problémov. Doposiaľ nebol vytvorený systém, v rámci ktorého by novinári a celá verejnosť boli systematicky pripravovaní k takému stupňu poznania komunity, ktorý im umožní postupne odstraňovať prvky mäkkého rasizmu v každodennom živote, ktoré sú hlavnou bariérou pre integrovanú, resp. na integráciu pripravenú skupinu Rómov byť plnohodnotnou súčasťou spoločnosti. Chýba medializácia pozitívnych vzorov a kultúrnych aktivít Rómov, čo vyplýva z etnocentrického vnímania spoločnosti, ako aj systémová podpora rómskych redaktorov, publicistov v médiách všeobecne, ale aj prezentujúcich rómsku problematiku.

Negatívny obraz Rómov v médiách sa premieta aj do oblasti kultúry a spolunažívania s majoritou. Nízka, resp. nulová možnosť vnímať rómsky jazyk, ako aj možnosť jeho používania na verejnosti spôsobuje nedostatok informácií o vlastnej histórii, čo vedie

k nízkemu sebavedomiu a sebauvedomeniu komunity. Informácie o tradíciách Rómov absentujú v oblasti remesiel a životného štýlu nielen v samotnej komunite, ale aj v majoritnom prostredí. Nedostatok týchto informácií spôsobuje, že Rómovia sú vnímaní ako jednoliata sociálna skupina a verejnosť ju nevníma ako komunitu vnútorne štruktúrovanú. Absentujú inštitúcie zaoberajúce sa duchovnou a hmotnou kultúrou Rómov, výskumom rómskej histórie, knižnice, literárnych hodnôt, artefaktov. Oblasť kultúry sa zužuje vo väčšine prípadov iba na oblasť amatérskeho pôsobenia v hudobnej sfére. Spoločnosť nie je pripravená akceptovať kultúrnu a etnickú inakosť. Absentujú integračné a multikultúrne programy, ako aj prezentácia rómskej kultúry ako artiklu cestovného ruchu (živý skanzen) v medzinárodnom meradle i na lokálnej úrovni.

Navrhované opatrenia:

Zlepšenie postoja Rómov k vlastnej identite

- podporovať projekty zamerané na zvyšovanie povedomia rómskej národnostnej menšiny, zvyšovanie informovanosti o rómskej kultúre, histórii, jazyku a kultúre štandardizáciu rómskeho jazyka,
- podporovať projekty zamerané na zvyšovanie záujmu rómskej komunity o prezentáciu svojich tradícií, zvykov a kultúrnych hodnôt,
- uskutočniť prieskum potrieb rómskej komunity v oblasti kultúry.

Zlepšenie inštitucionálneho zabezpečenia prezentácie rómskej kultúry a médií

- podporovať projekty prezentujúce duchovnú a hmotnú kultúru Rómov,
- spolupracovať pri tvorbe priorít a financovania duchovnej a hmotnej kultúry Rómov s inštitúciami verejnej správy,
- podporovať výskumné aktivity rómskej histórie a uchovávanía duchovných hodnôt rómskej kultúry a jazyka,
- podporovať aktivity Múzea kultúry Rómov s cieľom posilniť rozvoj duchovnej a hmotnej kultúry Rómov – do roku 2011 vybudovať stálu expozíciu prezentujúcu dejiny a kultúru Rómov žijúcich na Slovensku,
- do roku 2011 vytvoriť výskumno-dokumentačné a interpretačné centrum rómskej kultúry v pôsobnosti Slovenského národného múzea,
- každoročne aktualizovať systém prerozdeľovania finančných prostriedkov z ministerstva kultúry podľa demografických údajov ,
- prostredníctvom grantového programu systematicky podporovať projekty zamerané na talentovanú rómsku mládež,
- podporovať alternatívne moderné smery rómskej kultúry
- podporovať projekty občianskych združení, nadácií pri základných, stredných, umeleckých školách a projekty centier voľného času v procese vzdelávania rómskych detí v umeleckej, kultúrnej oblasti so zameraním na multikultúrne výchovu a vzdelávanie,
- naďalej podporovať rozvoj rómskych médií (internet, print, audio/TV).

Zvýšenie akceptácie kultúrnej a etnickej inakosti Rómov majoritou

- podporovať kultúrno – spoločenské projekty vedúce k potláčaniu rasizmu, xenofóbie a prejavov akejkoľvek diskriminácie,
- podporovať realizáciu programov výchovy v duchu multikultúrnej a multietnickej dimenzie slovenskej spoločnosti,
- podporovať integračné programy pre Rómov.

5.2. Rodová rovnosť

Definovanie problému

Pre realizovanie opatrení koncepcie je nevyhnutné venovať pozornosť otázkam rodovej rovnosti t.j. rovnosti medzi mužmi a ženami a teda aj otázkam rodovo špecifickej diskriminácie. Rodová rovnosť znamená, že muži aj ženy, sú slobodní v rozvoji svojich osobných schopností a robia rozhodnutia bez obmedzení stereotypmi, prísnyimi rodovými rolami a predsudkami. Odlišné správanie, aspirácie a potreby žien a mužov sú zohľadňované, hodnotené a preferované rovnako. Práva, zodpovednosti a príležitosti žien a mužov nebudú závisieť od toho, či sa narodili ako muž alebo žena. Rovnoprávnosť žien a mužov znamená rovnaké zviditeľňovanie, podporu a účasť oboch rodov vo všetkých oblastiach verejného a súkromného života. Jednou z ciest je stratégia označovaná ako gender mainstreaming, ktorá spočíva v reorganizácii, zlepšení, rozpracovaní a vyhodnotení rozhodovacích procesov z rodového aspektu a druhou cestou sú rodovo špecifické opatrenia zamerané predovšetkým na ženy, ktoré sú diskriminované na základe spoločenských pomerov. Postavenie rómskej ženy v spoločnosti je závislé od niekoľkých faktorov. V prvom rade od stupňa segregácie, v závislosti od typu osídlenia (vidiecke, mestské), a v závislosti od tradičných etnicko-kultúrnych vzorov (od veku, miesta v sociálnej štruktúre a pod). V rómskej rodine pretrváva archaická deľba práce. Žena má vlastnú úlohu v rómskej societe, ktorá súvisí s jej reprodukčnou činnosťou a úlohou opatrovateľky. Na túto úlohu sú dievčatá pripravované od útleho veku. V segregovaných komunitách je žena hybnou silou v rodine a neformálnym vodcom. Rozhoduje o financiách, o výbere partnerov pre deti, o ich vzdelaní. Odborníci upozorňujú na súvislosti medzi postavením rómskej ženy v komunite a vzdelanostnou úrovňou. Rómske ženy po skončení povinnej školskej dochádzky často nepokračujú v príprave na povolanie, rýchle vstupujú do partnerských vzťahov a v skorom, v nedospelom veku sa stávajú matkami. Vzhľadom na nízku odbornú a vzdelanostnú prípravu patria do početnej skupiny nezamestnaných, s horšou pozíciou uplatnenia sa na trhu práce. Mnohokrát ani nemajú záujem o zamestnanie, pretože sú nevzdelané a starostlivosť o rodinu je vlastne pre ne povolaním. Vo viacerých prípadoch veľkú rolu zohrávajú tradície, keď manžel ani nedovolí, aby jeho žena išla pracovať. Tieto ženy sú preto odkázané na príjem zo sociálnej siete, a tým aj ich možnosť riešenia ich zamestnania je nestimulujúca. Súčasný stav ovplyvňuje skutočnosť, že za už skoro dospelé deti rozhodujú rodičia. Tento spôsob života spolu s vysokým stupňom segregácie (nemožnosťou vnímať iné vzory správania) je rozhodujúci pre udržiavanie archaických kultúrnych vzorov v komunite, ktoré konzervujú jej uzavretosť. Rómska rodina aj dnes

určuje normy a pravidlá správania, kontroluje ich dodržiavanie a trestá porušovanie a tento spôsob života stiera hranice medzi súkromným a verejným.

Súčasný stav

V roku 2005 sa v rámci Európskeho sociálneho fondu (ESF) čerpalo na Slovensku okolo 1,5 mld. Sk. Veľká časť podporených projektov bola zameraná na zlepšenie uplatnenia znevýhodnených skupín na trhu práce, rovnako na problematiku „gender“. Mnohé organizácie vstupujú do riešenia problematiky nepripravené a s nereálnymi očakávaniami. Takmer tretina organizácií, ktoré získali podporu z európskych fondov na riešenie problémov žien na trhu práce, apriori odmietla účasť rómskych žien v projekte, pokiaľ neboli rómske ženy priamo cieľovou skupinou (napr. neuvažuje sa s nimi v projektoch zameraných na ženy po materskej dovolenke, pre matky s deťmi, pre dlhodobo nezamestnané ženy ap. Na otázku, koľko rómskych žien je zapojených v projekte, odpovedali: projekt nie je určený rómskym ženám, a to dokonca aj organizácie z lokalít s vysokým zastúpením integrovanej rómskej komunity).

Finančné prostriedky nie sú častokrát použité v prospech komunity, ale v prospech organizácií, ktoré projekty realizujú. V praxi to spôsobuje, že rómske ženy odmietajú absolvovať stále nové a nové rekvalifikácie, čo sa interpretuje pre donorov a na verejnosti ako nezáujem o prácu. Problémom pravdepodobne zostáva aj ponuka pracovných príležitostí pre rómske ženy, ktorá je veľmi úzka (krajčírky, tkáčky). Projekty by mali byť pripravené tak, aby sa mohla zapojiť celá komunita (nielen vybraní jednotlivci) a jednotlivé aktivity by mali byť „ušité“ na mieru existujúcej štruktúry v komunite (rodovej, vekovej, vzdelanostnej atď.) t.j. na príprave projektov by sa mali zúčastňovať zástupcovia komunít, s ktorými sa počíta ako s cieľovými skupinami a nie projekty pripravovať „vonku“ a nasilu ich inkorporovať do komunity.“

V súvislosti uvedenou problematikou v praxi chýbala medializácia dobrých projektov (ale aj sumár projektov, ktoré boli finančne podporené pre dotknutú cieľovú skupinu). Vo vzťahu k implementácii realizovaných projektov zo štrukturálnych zdrojov hoci bol spracovaný informačný monitorovací systém (ITMS), ktorého úlohou bolo zber finančných a monitorovacích údajov o realizovaných projektoch, neposkytoval potenciálnym záujemcom dostatočné údaje v kvalitatívnej rovine. Na základe zistených skutočností budeme navrhovať posilnenie kvalitatívneho hodnotenia realizácie projektov, tak aby mal vyššiu vypovedaciu hodnotu.

Navrhované opatrenia

- podporovať zriaďovanie materských centier pre matky s deťmi aj v regiónoch s vysokým zastúpením rómskych žien, pričom podmienkou bude ich nesegregačný charakter,
- podporovať vznik krízových centier pre týrané ženy a obe domáceho násillia,
- realizovať informačné aktivity v rómskych komunitách so zameraním na zvýšenie informovanosti rómskych žien o problematike domáceho násillia, o postavení ženy v spoločnosti, o problematike dvojitej diskriminácie, o úlohe ženy v rodine ap.

- vytvoriť databázu MVO zaoberajúcich sa predmetnou problematikou v prostredí rómskych komunít, podporovať ich v integrácii rómskych žien do spoločnosti na všetkých úrovniach,
- v spolupráci s MPSVR SR presadzovať prítomnosť rodového aspektu v projektoch podporovaných z prostriedkov EÚ, MPSVR SR, t. j., aby rodovo zamerané projekty neboli etnicky segregované a podporovali maximálnu účasť aj rómskych žien,
- realizovať aktivity smerom k majorite na zvýšenie citlivosti v oblasti rodovej problematiky v prostredí rómskych komunít,
- realizovať výskum zameraný na postavenie rómskej ženy v spoločnosti vo všetkých oblastiach života s dôrazom na vzdelanostnú úroveň žien a možnosti ich uplatnenia na trhu práce,
- v spolupráci s MPSVR SR pripraviť databázu pracovných činností vhodných pre ženy z rómskych komunít – nekvalifikované, s nízkou kvalifikáciou,
- uskutočniť informačný seminár pre pracovníkov sociálnych odborov so zameraním na špecifiká postavenia rómskej ženy v spoločnosti a v komunite s cieľom zlepšenia vzájomnej komunikácie,
- presadzovať pomerné zastúpenie rómskych žien v centrálne realizovaných programoch (asistent zdravia, asistent učiteľa, sociálny terénny pracovník, komunitný pracovník ap.),
- pripraviť návrh študijných odborov na stredných školách pre rómske ženy,
- v spolupráci s univerzitami pripraviť návrh študijných odborov pre rómske ženy, presadzovať vyššie zastúpenie rómskych žien v jednotlivých študijných odboroch,
- presadzovať pomerné zastúpenie rómskych žien vo verejnej správe.
- odporúčať posilnenie kvalitatívneho hodnotenia realizácie projektov

5.3.Chudoba

Vo vzťahu k časti rómskej populácie sa vyskytuje nový fenomén chudoby. Existencia chudoby sa často spája s neexistenciou alebo s nedostatkom ekonomických zdrojov, ako jedného z troch najvýznamnejších sociálnych zdrojov (ekonomické zdroje, moc, prestíž) konkrétnej spoločnosti. Koncepcia obsahuje aj tento záber problematiky, ktorý sa bude v programoch pre časť Rómov implementovať. Chudoba a sociálne vylúčenie má multidimenzionálny charakter. Meranie chudoby a sociálneho vylúčenia sa vykonáva na základe zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC. Ide o harmonizovaný zdroj údajov o diferenciácií príjmov, úrovni a štruktúre chudoby a sociálneho vylúčenia. Zisťovanie realizuje Štatistický úrad Slovenskej republiky a na základe neho vytvára užívateľskú databázu, ktorá slúži pri výpočte spoločných indikátorov o chudobe v rámci EU a pre výskumné účely rôznych aspektov chudoby. V prvom rade sa sledujú údaje o príjmovej chudobe, ale taktiež z hľadiska materiálnej deprivácie a sociálneho vylúčenia vo vzťahu k vzdelaniu, zdraviu, pracovným podmienkam, sociálnej participácie a pod. Podľa posledných výsledkov EU SILC 2006, ktoré prezentujú referenčné obdobie roku 2005, bolo rizikom chudoby ohrozených 11,6% obyvateľov Slovenskej republiky. Oproti roku 2004 (13,3% miera rizika chudoby) došlo k ich poklesu aj napriek zvýšeniu hranice rizika chudoby na 6 395 Sk na mesiac (5 663 Sk v roku 2004). Na Slovensku nebol zistený takmer žiadny rozdiel v miere rizika

chudoby medzi mužmi (13,2% v roku 2004 a 11,7% v roku 2005) a ženami (13,5% v roku 2004 a 11,5% v roku 2005). Z hľadiska regionálneho rozdelenia najvyššiu mieru rizika chudoby vykazoval Prešovský kraj, najnižšiu Bratislavský kraj. Hranica rizika chudoby je definovaná ako 60% mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu. Udržiateľné zníženie chudoby a odstránenie sociálneho vylúčenia vyžaduje masívnejšie investície do rozvoja ľudského kapitálu tvorcov politík, poskytovateľov služieb a opatrení a vylúčených osôb tak, ako to obsahuje Lisabonská stratégia Slovenska a Národný program reforiem 2006 - 2008. Uvedené sa odráža v Národnom strategickom referenčnom rámci a operačných programoch štrukturálnych fondov na roky 2007 - 2013. Strategický prístup Slovenskej republiky v oblasti sociálnej inklúzie reflektuje poznanie celkového procesu globalizácie a demografických zmien, ako aj súvisiace výzvy v oblasti zabezpečenia ekonomického rastu, udržiateľnosti verejných financií, zvyšovania zamestnanosti, odstraňovania nezamestnanosti a zvyšovania sociálnych štandardov. Prioritné politické opatrenia sa sústreďujú na chudobu a vylúčením najviac ohrozených jednotlivcov a skupiny populácie, teda deti a mladých ľudí, rodiny s deťmi, nezamestnaných a najmä dlhodobo nezamestnaných, marginalizované rómske komunity, ľudí so zdravotným postihnutím, bezdomovcov, prepustených z výkonu trestu a drogov a inak závislých. Základnými a strategickými dokumentmi pre túto oblasť je Spoločné memorandum o inklúzii a nadväzujúce národné akčné plány a správy. V súčasnosti je aktuálna Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2006 - 2008 a Národný akčný plán sociálnej inklúzie, v ktorých sú **stanovené ciele** nasledovne:

- zredukovať chudobu detí a riešiť medzigeneračnú reprodukciu chudoby preventívnymi opatreniami a podporou rodín s deťmi,
- zvýšiť začlenenie a bojovať proti diskriminácii zraniteľných skupín obyvateľstva podporou dostupnosti verejných služieb, rozvojom lokálnych riešení a zvyšovaním participácie vylúčených skupín na živote spoločnosti,
- zlepšiť prístup na trh práce a zvýšiť zamestnanosť a zamestnateľnosť skupín obyvateľstva ohrozených exklúziou,
- posilniť riadenie, implementáciu a monitoring politických opatrení na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni.

Ciele sociálnej politiky smerované k odstráneniu chudoby a sociálneho vylúčenia nadväzujú na spoločné ciele členských štátov Európskej únie (ďalej len EÚ). Priority sociálnej politiky v oblasti sociálnej inklúzie sú zamerané na odstraňovanie príčin chudoby a sociálneho vylúčenia jednotlivcov a jednotlivých skupín vrátane rómskych marginalizovaných komún. Podrobnejšie kroky v oblasti sociálnej inklúzie sú rozpracované v rámci Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky na roky 2006 – 2010 a následne sú previazané na Národný program reforiem aktualizovaných v roku 2007. V prvom rade ide o zabezpečenie adekvátnych zdrojov pre každého a ochranu tých, ktorí si nemôžu zvýšiť príjem vlastným pričinením, predchádzanie medzigeneračnej reprodukcie chudoby a vylúčenia v súvislosti s rastom nákladov nízkopríjmových domácností.

5.4. Podporný program pri napĺňaní cieľov koncepcie

Štrukturálne fondy EÚ a ich podpora rómskej národnostnej menšine, najmä marginalizovaným rómskym komunitám

Jedným z významných zdrojov riešenia problémov rómskych komunít na Slovensku sú aj štrukturálne fondy EÚ. V Národnom strategickom referenčnom rámci Slovenskej republiky (ďalej len NSRR) na obdobie 2007 - 2013 je vytvorený priestor na riešenie problematiky marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom samostatnej horizontálnej priority.

Riešenie marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku prostredníctvom štrukturálnych fondov EÚ je aj jednou z kľúčových priorít Európskej komisie pre obdobie rokov 2007- 2013.

Cieľ horizontálnej priority - marginalizované rómske komunity

Cieľom horizontálnej priority marginalizovaných rómskych komunít (ďalej len HP- MRK) je zvýšenie zamestnanosti a vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít a zlepšenie ich životných podmienok.

Uplatnenie horizontálnej priority sa bude realizovať prostredníctvom komplexného prístupu, čiže integráciou projektov z viacerých operačných programov (ďalej len OP).

Zámerom HP-MRK je posilnenie spolupráce, efektívnejšej koordinácie činností a finančných zdrojov smerujúcich k zlepšeniu životných podmienok príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít. Podpora marginalizovaných rómskych komunít je zameraná na *štyri prioritné oblasti*: vzdelávanie, zdravie, zamestnanosť, bývanie a *tri vzájomne súvisiace problémové okruhy*: chudoba, diskriminácia a rodová rovnosť.

HP-MRK je prostriedkom na zvýšenie efektívnosti intervencií štrukturálnych fondov pri riešení problémov marginalizovaných rómskych komunít, ktorý bude realizovaný prostredníctvom komplexného prístupu. Komplexný prístup bude spájať niekoľko aktivít, resp. projektov do celkovej stratégie rozvoja konkrétnej lokality tak, aby ich realizácia na seba nadväzovala a prispievala k dlhodobému rozvoju marginalizovanej rómskej komunity v danej lokalite.

Pri komplexnom prístupe je dôraz kladený na vzájomnú previazanosť aktivít a na aktívnu participáciu miestnej komunity pri realizácii projektu. Využívanie komplexnosti v riešení problémov marginalizovaných rómskych komunít je nevyhnutnosťou, pretože zabezpečí systémové riešenie problémov v marginalizovaných rómskych komunitách a umožní dlhodobé strategické plánovanie a riadenie rozvoja komunity a pozitívnej zmeny.

Štruktúra Horizontálnej priority - marginalizovaných rómskych komunít

HP-MRK bude realizovaná prostredníctvom:

- bežných, dopytovo-orientovaných projektov,
- komplexného prístupu prostredníctvom komplexných projektov (samostatná výzva Úradu splnomocnenkyne vlády Slovenskej republiky (ďalej len ÚSVRK), ktoré budú predstavované Lokálnymi stratégiami komplexného prístupu (ďalej len LSKxP). LSKxP pozostáva zo samotnej stratégie a 3-6 projektových zámerov. V prípade jej schválenia Medzirezortnou hodnotiacou a výberovou komisiou (sekretariát na ÚSVRK) budú projektové zámery dopracované do

podoby projektov, následne žiadostí o poskytnutie nenávratného finančného príspevku a podané v rámci výziev jednotlivých riadiacich orgánov.

Komplexný prístup rieši viacero ťažiskových problémových okruhov, umožňuje ich prepojenosť z hľadiska riešenia a realizácie (časovo a vecne) a maximalizáciu efektívnosti ich rozvoja.

Existujúci model využívania štrukturálnych fondov umožní konečnému prijímateľovi realizovať aktivity v rámci jedného opatrenia konkrétneho operačného programu. Komplexný prístup prekonáva parciálnosť riešenia problémov a navrhuje model riadenia, ktorý umožní zabezpečenie finančných prostriedkov a finančných tokov, potrebných na realizáciu celej vízie.

Komplexný prístup - lokálne stratégie komplexného prístupu

Cieľom komplexného prístupu je celkové riešenie problémov rómskych osídlení formou kombinácie a koncentrácie rôznych oblastí činností jednotlivých čiastkových projektov.

Oblasti činnosti:

- podpora vzdelávaniu a formovaniu identity,
- podpora zdravého životného štýlu jednotlivcov,
- rekvalifikácia a zvyšovanie zamestnanosti a zamestnatel'nosti,
- komunitná sociálna práca,
- podpora podnikania,
- infraštruktúra a bývanie,
- odbúravanie vzájomných predsudkov majority a minority a pod.

Konečnými užívateľmi pomoci sú obyvatelia rómskych osídlení, osád.

Horizontálna priorita - marginalizované rómske komunity a Národný strategický referenčný rámec na roky 2007 – 2013, priemet horizontálnej priority do operačných programov.

Národný strategický referenčný rámec SR pre obdobie rokov 2007 - 2013 ako základný dokument o využívaní príspevkov štrukturálnych fondov definuje riešenie sociálnej inklúzie príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít ako jednu z prioritných oblastí pomoci. Gestorom HP-MRK je podpredseda vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny. Jej koordináciou je poverený Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity.

HP-MRK poskytuje priestor na dosiahnutie efektívnejšieho účinku štrukturálnych fondov na riešenie problémov marginalizovaných rómskych komunít.

Národný strategický referenčný rámec za roky 2007-2013 obsahuje jedenásť operačných programov. Vzhľadom na prierezový charakter HP ťažiskovými operačnými programami sú OP Vzdelávanie, OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia, OP Zdravotníctvo, Regionálny OP a OP Konkurencieschopnosť a hospodársky rast. Horizontálna priorita sa odráža v každom z operačných programov.

Horizontálna priorita nie je operačným programom s konkrétnymi alokáciami a koordinátor horizontálnej priority nie je riadiacim orgánom, ani sprostredkovateľským

orgánom pod riadiacim orgánom. Z hľadiska koordinácie horizontálnej priority ako takej ÚSVRK nemá žiadne kompetencie súvisiace s finančným riadením.

Systém riadenia, implementácie a monitorovania realizácie horizontálnej priority marginalizované rómske komunity je definovaný v materiáli „Systém riadenia štrukturálnych fondov a kohézneho fondu v programovom období 2007 - 2013“ a v metodických usmerneniach centrálného koordinačného orgánu pre NSRR.